

Станіслав Росовецький

Джерелознавство
Методична розробка
для студентів-фольклористів

ФОП Росовецький-Гіндіч О. С.

Київ 2018

УДК 398:801.81 (075.8)

P75

Рецензенти

Мосенкіс Ю. Л.

доктор філологічних наук, професор

Салтовська Н. В.

кандидат філологічних наук, доцент

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології
(протокол № 8 від 19 квітня 2018 року)

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
10 квітня 2018 року

Росовецький С. К.

P75 Джерелознавство. Методична розробка для студентів-фольклористів / С. К. Росовецький. – К.: ФОП Росовецький-Гіндіч О. С., 2018. – с.

ISBN 978-966-97516-7-6

Навчальний посібник «Джерелознавство» має допомогти студентам-фольклористам у вивченні теоретичного матеріалу про загальні стратегії фіксації та первісної інтерпретації джерел науки про фольклор та оволодіти сучасною методикою їх запису, розшифрування, каталогізації та архівування.

Може бути використаний для самостійної підготовки до складання іспитів з курсів «Джерелознавство фольклористики» і «Джерелознавство і текстологія фольклору».

Розгалужена система завдань допомагає студентові перевірити, чи правильно він зрозумів наукові положення кожного підрозділу.

УДК 398:801.81 (075.8)

ISBN 978-966-97516-7-6

© Росовецький, С. К. , 2018 р.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВУАН	Всеукраїнська академія наук.
<i>Грушевський</i>	<i>Грушевський, М.</i> Історія української літератури : у 6 т., 9 кн. К., 1993–1996. Т. 1–6.
ІМФЕ	Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України.
КНУ	Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
НТШ	Наукове товариство ім. Шевченка (Львів).
ПВЛ	Повість врем'яних літ
<i>Підручник</i>	<i>Росовецький С.</i> Український фольклор у теоретичному висвітленні. Підручник. – К., 2008
РФ	Русский фольклор (Ленинград – Санкт-Петербург) [ежегодник].
Ф.	Фонд.
<i>Мал.</i>	Малюнок.
.	.

Навіщо потрібно джерелознавство гуманітарній науці? (Замість передмови)

Саме слово «джерелознавство» може викликати в молодій людини нудоту. Проте суворі правда в тому, що наука, як це не втомлювався повторювати своїм учням академік В. М. Перетц, сам великий трудівник, не є призначеною для "білоручок" і лише той може сподіватися в ній на успіх, хто невтомно і наполегливо працює "на чорному дворі науки". Отакою працею і є пошук, упорядкування та введення до наукового обігу джерел певної науки. Цим займається спеціальна допоміжна дисципліна – *джерелознавство*. Чому воно називається саме так, а не наукою? Бо, з одного боку, наука дає можливість передбачати явища майбутнього, а допоміжна дисципліна – ні. З другого ж боку, допоміжна дисципліна виявляє факти, а наука на основі дослідження цих фактів пропонує і захищає наукові гіпотези та розробляє теорії. Той же В. М. Перетц у праці «Короткий нарис методології історії руської літератури» (1922) писав: «Кожна з наук не є груда фактів, добутих в той або інший спосіб; наукою ми називаємо систему знань про щось. Система ж передбачає не сліпе натхнення, а процес мислення, що аналізує явища, класифікує, координує їх і порівнює, що витягує спільне з низки розрізнених на перший погляд фактів і встановлює генетичну залежність між ними»¹. Водночас, зрозуміло, що без фактів, зібраних спеціальною допоміжною дисципліною, неможливе й побудування будь-якої корисної теорії.

Що ж до джерелознавства, то першими почали збирати й вивчати джерела своєї науки історики. Наукове вивчення давньоруських літописів почалося з монографії «Нестор» А. Шлецера (СПб., 1809), Й. М. Бодяньський видав у 1846 р. «Історію Русів» у Москві, а П. Куліш зібрав важливі джерела з історії України в «Записках о Южной Руси» (СПб., 1856–1857). Непересічною пам'яткою слов'янського історичного джерелознавства є монографія В. О. Ключевського «Древнерусские жития святых как исторический источник» (М., 1871), написана на матеріалі 150 житій в 250 редакціях².

Потім і філологи замислилися над вивченням власних джерел. Першими це зробили літературознавці. В. М. Перетц у вже цитованій праці з методології присвятив їм окремий розділ і подав таке визначення: «Джерелами для історико-літературного дослідження є пам'ятки творчості у слові, що дійшли від минулого у вигляді рукописному або друкованому» (с. 107). Лінгвістичне літературознавство як окрема дисципліна сформувалося значно пізніше, вже в 50-х–70-х роках ХХ ст.³

Можна зробити висновок, що розвинене джерелознавство є яскравою ознакою зрілості певної конкретної науки. Коли ж фольклористичне джерелознавство в науковій своїй формі виникає на наших очах, хіба це не означає, що фольклористика мужніє і намагається зайняти належне місце серед гуманітарних наук?

Розділ 1.

Донаукова стадія збирання фольклору та її давньоукраїнський варіант

В історії світової фольклористики є такий парадокс. Збирання фольклору, письмова фіксація його текстів у всіх народів стадіально випереджає появу фольклористики як певної системи знань про фольклор. З іншого боку, для того, щоб розпізнати в певному тексті фольклорний запис, маємо переконатися, що він з достатньою точністю передає явище усної традиції, а ось *навіщо* його було зафіксовано, це вже питання не принципове: записувач такого тексту, незалежно від суб'єктивної мотивації його вчинку, *об'єктивно* виконує функцію збирача-фольклориста. То ж і розвиток збирацької фольклористики умовно можна поділити на дві стадії – щойно згадану донаукову й наукову, на якій тексти фольклору фіксуються вже як такі, з мотивацією власне фольклористичною, фаховою. З теоретичного боку цікавий тут і такий момент: позбавлена ще уявлення про іманентну, самодостатню цінність усної народної творчості, донаукова фольклористика своєрідно відбиває, немов перебираючи на себе, характерну для фольклору неусвідомленість екзистенції. Цікаво порівняти методи навчання, що застосовуються в сучасній консерваторії, з тим, як учив музичній техніці лірник: він прив'язував перед грою пальці пра-виці учня мотузками до відповідних своєї... Але ж і у словесній усній традиції, як справедливо зазначає словацький фольклорист К. Горалек, панує "неусвідомленість процесів становлення та життя основних фольклорних прийомів"⁴. Автор цих рядків колись спеціально переглянув надруковані корпуси прислів'їв як жанру давнього та коломийок і частівок як жанрів найбільш рухливих, мобільних, нарешті, сучасних – і не знайшов жодного тексту, де йшлося б саме про процес творчості.

Обраний нами підхід дозволяє історію збирацької фольклористики починати дуже далеко – у світовій перспективі з перших фіксацій шумерських і аккадських поем про Гільгамеша (II тисячоліття до н. е.). Корені ж української збирацької фольклористики сягають у XI ст., коли з'явився найдавніший зі збережених у матеріалі її запис – оце графіто, вишкрябане на стіні Софійського собору в Києві (*Мал. 1*):

Олтаръ пломяны,
А церкви лядяна.
И олътаръ погаснеть,
И цьк(в)ы стаеть.⁵

С. О. Висоцький бачить тут "пояснювальний надпис" до розміщеного поруч малюнка "Йордані", В. В. Німчук – "силабічний вірш із символічним змістом"⁶. Між тим це загадка з розгадкою "свічка". Таємничий "Даниїло", котрому також належить зроблена під малюнком молитва-графіто, у такий спосіб прокоментував одну з його деталей – зображення свічок на престолі "Йордані". Б. О. Рибаків ототожнює автора графіто з особою, згаданою в ПВЛ під 1113–1114 р.: "поставиша єпископа Данила Гургеву"⁷ (тобто в місто Юр'єв на р. Рось)⁸. Цю здогадку не можна ні потвердити, ні відкинути – як і приписування тому ж Данилові складання "Хожіння ігумена Даниїла", або ж послання Володимирові Мономаху з тією самою датою під назвою "О повинних" (М. М. Тихомиров). Проте безперечно, що автор графіто був церковником, бо пригадану (або складену) ним загадку побудовано на метафоричному осмисленні атрибутів християнського культу.

У рукописах, на жаль, пізніших дійшов до нас у складі згаданої ПВА справжній фольклорний архів Київської Русі – від історичних переказів до приказок, і від прозових переповідань епічних сюжетів до описів шлюбних звичаїв полян та їхніх сусідів. Літописці подають інколи прямі посилання на усну традицію ("Инии же, не вѣдуще, ркоша...") та оцінюють історичну достовірність інформації переказу ("Аще бы был перевозникъ Кый, то не бы ходилъ къ Царюграду..."), проте серед доволі різномірних мотивів їхніх звертань до фольклору не знаходимо поки що слідів зацікавлення ним як явищем народної культури.

У XVI ст. український фольклор починає привертати увагу західнослов'янської інтелігенції. У рукописній чеській граматиці Яна Благослава (1550) як зразок "руської" мови з'явився перший запис української "Пісні про Штефана-воєводу" ("Дунаю, Дунаю, чему смутен течеш?"). 1625 р. в польській брошурі було оприлюднено перший друкований текст української пісні "Козак Плахта" ("Гей, козаченьку, пане ж мій..."). Публікатор цієї пісні про козака – спокусника дівчини мав на меті моральну дискредитацію козацтва під час його конфлікту з королівським урядом Речі Посполитої, що завершився нещасливою для козаків Куруківською битвою.

Коли ж, за кілька десятиріч, українську народну пісню починають записувати вітчизняні її аматори, вони це роблять уже з тою метою, яка спонукає наших сучасниць, сільських школярок, заповнювати свої з любов'ю прикрашені співаники ("альбоми") – щоб співати її.

У XVII ст. відбувається справжній ренесанс української християнської легенди, раніше, у XIV–XV ст., щедро, але із значною літературною обробкою репрезентованої в "Києво-Печерському патерику". 1628 р. Петро Могила, новообраний архимандрит цього ж славнозвісного монастиря, обертає догори коренем стару рахункову книжку батька свого, уже покійного молдавського "господаря", і починає записувати в ній розповіді про чуда ікони Богородиці Печерської, інших печерських реліквій та про всі чудесні події на славу української православної церкви. Майбутній митрополит дбайливо фіксує всі обставини як самого дива, так і запису. Як зазначає дослідник, у книжці "багато місць поминено для доповнення докладнішими датами, часом на боці зазначено: "Імені питати" тощо" (Грушевський, т. 6, кн. 2. с. 166). Це вже випереджає майбутні вимоги наукової фольклористики щодо фіксації відомостей про інформанта (див.: Розділ 2), але не варто забувати, що цей записувач прагнув задокументувати насамперед диво, а вже потім обставини запису оповіді про нього.

Записи Петра Могили надруковані тільки частково в польському перекладі та в літературній обробці ченця Афанасія Кальнофойського ("Teratourgema lubo cuda...", 1638). Натомість пізніші збірки української християнської (головним чином, богородичної) легенди – "Скарбниця потрібная..." Іоанікія Галятівського (Новгород-Сіверський, 1676), "Руно орошенное..." Дмитра Туптала (Чернігів, 1683) та інші – друкувалися вже книжною українською мовою.

Унікальні записи світської усної прози збереглися в записному зошиті другої половини XVII ст. полтавського поета-священника Івана Величковського. Це три анекдоти. Перший з них, типово панський, розповідає про "убогого", котрий двічі – "під час запуст" і на "м'ясниці" – носив на ринок двері від хати, щоб купити спочатку "чим заговіти", а потім – "чим розговітися", та про "багатія", що при першій зустрічі з бідним "дав ему чим заговіти", а знову побачивши його з дверима, почав бідного києм "добре перешивати, мовячи: «Поганській сину, не сего дня розговієшся, так завтра, не завтра, так позавтрею, а двері нехай будуть в дому!»" ⁹. Другий анекдот, безперечно західного походження, з "чорним" гумором розповідає, як "єден німецкой землі властелин" перевіряє, чи справді хвалько-п'яниця може "сам єден випити бочку" пива, і наказує повісити рекордсмена, пояснюючи свій вчинок необхідністю запобігти "ущербку в напою". Третій запис наводимо повністю: "Пан Соболевич, будучи чорного облича, хвалився пред студентами: «Я праві змалу згорів

був на партеси». На що єдин з нищих: «Невчим ти праві чорен, аж ти, як горів, осмалився». Останній текст лише зовні нагадує сучасний анекдот про дотепи славетних людей, бо пан Соболевич не був, мабуть, такою людиною поза колом знайомих Івана Величковського часів його навчання в Києво-Могилянському колегіумі, а насамперед тому, що жартує не він, а якийсь "єден з нищих", тобто "пауперів", студентів-бурсаків, котрі мали тоді право збирати на вулицях гроші на прожиток, вигукуючи: "Pauperibus!" За класифікацією З. Фрейда (див.: 4.2) "сіль" дотепу утворює двозначність, що зводить до купи "метафоричне та речовинне значення" слова. Коли два перші анекдоти вихоплено було з фольклору того соціуму, в якому обертася поет-священик і який складався з українських можновладців того часу та освіченого люду, що їх релігійно та інтелектуально обслуговував, то третій трохи несподівано доносить до нас живий відгук студентського фольклору 60–70-х рр. XVII ст. – років молодості записувача. Орієнтовані на західну культуру (зазначимо також, що пан Соболевич захоплювався "партесами", цебто церковним співом за західною гармонійною системою), ці анекдоти не поривали водночас зв'язків із стихією національного гумору.

Сучасник полтавського поета-священика, поет-чернець Климентій Зіновійв, назвав свою збірку паремій таким чином: "Приповісти (або теж присловія) посполитіє, и азъбукою ради скорішого (якового слова) поісканя новособравшіися, споряженніе і зде положенніе, для розних потреб, которих заживают в речах слушних православніе"¹⁰. Заголовок, як бачимо, доволі інформативний: вирішено, сучасною мовою, термінологічне питання, указано спосіб розміщення матеріалу (безумовно запозичений у попередників-переміографів або вітчизняних, або із сусідніх країв), не обійдено й мотивацію – тільки не власного збирання та рукописної "публікації", а "потреб" (напевно традиційно-фольклорних), виходячи з яких мають звертатися до збірничка майбутні його читачі. Проте збирач спрямовує до них ще й вірші:

... списал я приповістеи колко:
ест, чаю, по вселенной еще их и не толко.
Ви же, чтущіе, молю вас, еще вспоминаите
и, кгда схощете, подлуг азъбуки докладайте.
Іменно, як зволите, так собі поступуйте:
на кую літеру вспомніте, к тои приписуйте.

Далі в рукопису закреслено рядок: "Для того прожних листов в приповістех оставляя". І читачі відгукнулися на цей заклик збирача: на вільних містах рукопису чималенько таки підписувано паремій іншими руками.

На відміну від заголовка і віршів, самі записи (в усякому разі Климентієві) зроблено живою соковитою українською мовою, а тексти паремій, як не дивно, повністю відповідають сучасним науковим вимогам – чого не можна було сказати про більшість збірників "прислів'їв та приказок", виданих за радянської влади.

Збірничок Климентія Зіновієва залишався в рукописі майже три сторіччя. А першою друкованою працею з української етнографії (та фольклористики) вважають "Опис весільних українських простонародних обрядів, у Малій Росії та у Слобідській українській губернії, також і у великоруських слободах, населених малоросіянами, вживаних, складений Григорієм Калиновським" (СПб., 1777). На відміну від своїх попередників – давньоруського літописця, Касіяна Саковича, Петра Могили, Г. А. де Боплана – Г. Калиновський, родом із Сумщини, із Кролевця, розповідає про українські весільні звичаї з підкресленою об'єктивністю, ані словом не прохопляючись про те, що йому, сучасникові Вольтера і Руссо, подо-

бається або не подобається в них. Мотивація ж прийнятої на себе Г. Калиновським праці, хоч прямо ним не висловлена, проте для нас зрозуміла: що, крім патріотизму, могло змусити його зібрати із своєї мізерної платні піхотного прапорщика кошти на видання брошури, від якої годі було сподіватися зиску, слави або благовоління з боку зверхників?

Ще через сорок років зустріч російського філолога й українського поміщика князя М. А. Цертелєва з невідомим сліпим кобзарем привела до видання першого друкованого збірника українських дум "Спроба зібрання старовинних малоруських пісень" (1819). Потім з'явилася друком теж піонерська збірка М. О. Максимовича "Малоросійські пісні" (1827), а ще згодом уже справді фундаментальні пам'ятки української збирацької фольклористики, як енциклопедичні двотомні "Записки про Південну Русь" П. О. Куліша (1856–1857), "Народні південноруські пісні" А. М. Метлинського або Амвросія Могили (1854), "Українські приказки, прислів'я і таке інше" М. Т. Симонова (М. Номиса) та славнозвісні семитомні "Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край" П. П. Чубинського. Проте ці видання, будучи результатами колективної праці багатьох ентузіастів збирання українського фольклору (що можна розглядати як своєрідне втілення традиції, започаткованої Климентієм Зіновієвим), створювалися вже з урахуванням наукових принципів і вимог європейської збирацької фольклористики нового часу.

ЗАПИТАННЯ

Для самоперевірки

<i>Давній літописець</i>	<i>Петро Могила</i>	<i>Климентій Зіновієв</i>	<i>Г. Калиновський</i>
Перекази прислів'я приказки, описи ідолів і т. ін.	...	Прислів'я, приказки, загадки	Опис весілля

Відмінникові. Климентій Зіновієв залишив у своїй збірці вільні місця, сподіваючись, що читачі доповнюватимуть її своїми записами. При цьому він...

1. ... угадав наперед принцип систематизації та накопичення інформації в пам'яті комп'ютера.
2. ... створив аналог природного процесу "збирання" прислів'їв їхнім аматором, неписьменним селянином.
3. ... утілює характерне для європейської культури епохи бароко захоплення класифікацією та систематизацією різноманітних об'єктів.

Розділ 2.

Сучасна збирацька (польова) фольклористика

Збирацька фольклористика нового часу суттєво визначає своєрідність науки про фольклор у цілому, приєднуючи її, між іншим, до наук, що в них учений має можливість спочатку самому підготувати матеріал для свого дослідження. Проте можливість ця приховує в собі й певні спокуси. Ось приклад. Наш О. О. Потєбня в одній з пізніх праць зазначав: "Судячи з пісні, записаної мною 1852 р. від жінки з-під Валок, <...> у котрій за достовірність останніх 4 рядків дотепер ручаюся я один, вранішня зоря, не відмикаючи неба, може продовжити ніч, час, коли мерці з'являються на землю". Прошло ще сто років, та й досі не маємо жодної іншої фіксації цієї метафоричної картини, але бездоганна наукова репутація вченого свідчить на користь висновку, що він цього разу не погрішив проти наукової етики.

Порушення ж її досить часті у фольклористів-збирачів, і причини тут різноманітні: прагнення "покрасити" справжній фольклорний текст; бажання нишком "реконструювати" в сучасній усній традиції твір, в існуванні котрого в минулому фольклорист переконаний; підсвідома – а то й свідомо – реалізація власних версифікаційних нахилів тощо.

А проте правила, якими слід керуватися при збиранні фольклору, прості. Про перше з них іноді забувають, іноді навмисно його порушують, пропонуючи в "Пам'ятках фольклористові" записувати лише твори певних жанрів, а інші обминати. А правило це було сформульовано ще 1916 р. В. М. Гнатюком, якого називають першим українським професійним фольклористом: "При питанні про те, що належить записувати, найліпше держатися засади – все що попаде під руки"¹¹. Іншими словами, завданням збирача є фіксація усної традиції такою, якою вона є. Адже ми не знаємо, які саме компоненти її зацікавлять майбутні генерації фольклористів, і не певні, чи так уже вони бездоганні, наші власні критерії фольклорності, що їх прикладаємо тепер до усної творчості народу. То ж краще вже застосувати тут принцип "презумпції фольклорності" та прагнути до повної фіксації усного традиційного репертуару.

Друге правило: текст треба записувати так, як його виконує інформант, у звичайних для того умовах і обов'язково "з голосу" (якщо це пісня, то обов'язково під час співу), зафіксувати мелодію, усі жести й міміку інформанта, реакцію аудиторії та обставини виконання. При записі словесного тексту слід намагатися зберегти всі його мовні форми, для чого бажано застосовувати відповідний варіант міжнародної фонетичної транскрипції – у нашому випадку на основі кириличної графіки. Що ж до техніки запису, тут поки що не придумали нічого кращого за запис "у дві руки", навперемінно, коли кожний починає за заздалегідь визначеним сигналом: той, хто записує, упівголоса повторює останнє слово фрагмента, що його тримає в пам'яті; згодом фрагменти зводяться до купи. Завдання фіксації музичного боку тексту, а також обставин його виконання значно полегшилося, коли фольклористи почали застосовувати фонографи (Див. Мал. 2) й фотокамери, а згодом магнітозапис, кіно- та відеозйомку. Етномузикознавці вдосконалюють свій технічний арсенал за рахунок осцилографів, аудіометрів, мелографів та ін.

Але сам по собі запис фольклорного твору, за допомогою яких би досконалих технічних засобів не було його зроблено, залишається лише "муміфікацією" (вислів К. В. Квітки про нотний запис) того, що почули, усвідомили й відчули його традиційні слухачі; з іншого ж боку, наука отримує "недостатньо даних для розуміння психічного стану виконавців та естетичних поглядів, що формували народну творчість"¹². Зарядити

справі можна, ретельно зафіксувавши всі можливі позатекстові обставини виконання. Обов'язковою вимогою є записування даних про інформанта: його вік, освіту, чи місцевий він (якщо ні, то коли та звідки приїхав); ким працює або працював. Необхідні й вже згадувані (1.4) опитування інформанта та його традиційної аудиторії про їхню оцінку і сприймання творів, що пролунали. Проте цього замало, і К. В. Квітка, за словами видавця його праць А. І. Іваницького, радив по свіжій пам'яті записати всі свої візуальні та слухові спостереження.

Видатний український етномузикознавець виходить тут на проблему, поставлену ще на світанку нашої наукової фольклористики. Друкуючи 1857 р. записи казок, зроблені А. М. Жемчужниковим, П. О. Куліш наводить його слова: "Я гадаю, що казки, котрі я записав, можуть бути вповні для вас зрозумілі тільки у зв'язку з моїми тогочасними враженнями. Як це висловити ясніше? Коли б, приміром, я знайшов би на дорозі рукопис, котрий вам передаю, я би й наполовину не бачив у ньому того інтересу, який він має в моїх очах тепер, коли в моїй уяві змальовується вся обстановка записаних мною оповідей. Мало того, ви повинні знати дещо з того, що передувало моїй праці, і в якому я був настрої духу, розмовляючи з казкарями та казкарями" (*Куліш*, т. 2, с. 5).

Справді, фольклорист-збирач формує запис разом із своїм інформантом як важливий учасник процесу фіксації фольклорного твору. Відомості про його культурний рівень, особливості світогляду, фахові та естетичні уподобання, нарешті, про психологічний підклад його зацікавлення усною традицією – усе це необхідно не так навіть для історії фольклористики, як для найбільш адекватної інтерпретації записаного ним тексту: вона розширює й різнобічно забарвлює "антропогенний контекст" запису. Сказане звучить сухо, але йдеться про такі тонкі нюанси сприймання і розуміння людини людиною, котрі не зможе зафіксувати жодний шедевр технічної думки.

Досі нас цікавили питання, так би мовити, стратегії збирацької фольклористики. Є в неї й тактика, що охоплює питання організації збирання. Існують три основні її форми – *збирання за програмою, експедиційна, стаціонарна*. Перша форма передбачає, що фольклорист-фахівець складає *програму*, в якій пояснює, що та як треба записувати, тим або іншим способом її розповсюджує і згодом отримує готові записи, зроблені "на місцях". Хоч історик європейської фольклористики й вважає, що програми" було винайдено в 10-х рр. XIX ст. у Франції¹³, існують згадки про поширення їх уже в кінці XVIII ст. польськими етнографами, отже, уже тоді вони не обминали й Україну. Відомі українські відгуки на російську "фольклористичну прокламацію" П. В. Киреевського (1838), пізніше в Україні розповсюджувалася "Програма етнографічна" Російського Географічного Товариства (1850) і особливо широко – програма його Південно-західного (фактично українського) відділення, складена М. П. Драгомановим.

Після закриття царським урядом цього наддніпрянського осередку української фольклористики ініціативу складання таких програм перебирає на себе Етнографічна комісія НТШ (Львів), котра організовувала також експедиції ("екскурсії") і навіть надавала окремим збирачам грошову допомогу. Досвід фольклористів-збирачів НТШ підсумував 1916 р. В. М. Гнатюк у цитованій уже праці "Українська народна словесність", де запропонував і свій зведений варіант фольклористичної (з додатком суто етнографічних розділів) програми.

Проте найбільш розробленими та всебічними були фольклористичні запитальники, що розсилалися у 20-ті рр. Етнографічною комісією при ВУАН у Києві – окремо "про землю", про весілля, про "народний календар", про деякі сюжети балад тощо. Як розповідав її голова А. М. Лобода, комісія, "працюючи для мас та через маси, встановила певні, міцні зв'язки з 600 кореспондентами", котрим і розсилалися програми-запитальники, а "як ставляться наші кореспонденти до своєї праці,

видно хоч би з тої сили часто-густо дорогоцінних, нових матеріалів, що їх вони надіслали за три роки й зовсім заповнили вже окрему чималу шафу"¹⁴.

Поряд із запитальниками-аркушиками (або маленькими зшитками) ВУАН (Мал. 17–21) було тоді видано й солідну (114 сторінок літографованого тексту) етномузикознавчу програму К. В. Квітки, присвячену мистецькій діяльності, організації та побуту кобзарів, лірників, старців і народних професійних музик¹⁵. Через примусове руйнування в СРСР традиційної української культури видання не збрало сподіваних укладачем відгуків. Проте, віддзеркаливши багатолітній досвід спостережень над соціологією кобзарства й лірництва (не лише надрукованих: автор посилається на спостереження власні, "а також О. Сластьона та А. Онищука"), програма сама набула значення пам'ятки нашої фольклористики.

Фольклористичні програми робили свою, безперечно, корисну справу, проте не було жодної, теоретичний бік якої не зазнав би згодом критики. Збирання за програмами має й вади принципів. По-перше, завдання запису текстів перекладається на людей некваліфікованих, а вже згадувалося, які тут суворі наукові вимоги. По-друге, керуючись авторитетними для нього вказівками, малокваліфікований "кореспондент" може проминути явище усної культури, що в програмі не згадується. І останнє: щоб програма мала успіх, потрібний ще й зустрічний потяг "кореспондентів" із народу до вивчення національної духовної культури, повага до вітчизняної науки – те, що у 20-ті рр., в усякому разі, у нас ще було...

Наступна форма збирацької роботи – *експедиційна*. Початок їй в Україні поклав З. Доленга-Ходаковський (1784–1825), засновник польської польової фольклористики: матеріали, зібрані ним під час української подорожі – здебільшого піхтурою, "в холоді та голоді", згодом використав М. О. Максимович у своїх відомих збірниках. Класична для ХХ ст. форма експедиції інша: група добре підготовлених і технічно озброєних фахівців об'їздить упродовж літнього сезону певний район, на кілька днів зупиняючись у кожному селі; так організовано експедиції ІМФЕ.

Стаціонарна форма передбачає, що фольклорист якийсь час живе серед своїх інформантів, методично фіксуючи місцеву усну традицію. У такий спосіб працював, зокрема, на початку ХХ ст. В. М. Гнатюк у селах Мшанці та Пужники в Галичині.

Котру з цих форм можна вважати за доцільнішу? Це залежить від конкретного стану збереження усної традиції в даній місцевості. "Старі пісні та казки залишаються власністю одних тільки дідів і бабів і невдовзі стануть здобиччю забування. Легковажна молодь кохається в піснях найновішого змісту". Коли це сказано? 1827 р. в рецензії на перший збірник М. О. Максимовича. Скільки вже отаких скарг пролунало, а традиційний фольклор усе живе.

Дива тут ніякого немає, механізм діє доволі простий. "Легковажна молодь", нагулявшись, починала прислухатися до традиційного фольклору, а у віці соліднішому сама вже співала старих пісень. Батьки завжди схильні до консерватизму, а діти до новаторства. З іншого боку, і руйнація традиційного фольклору під тиском сучасної цивілізації – процес об'єктивний, а результати його в різних країнах, як уже зазначалося, різні. Відповідно відрізняються й проблеми фольклористів-збирачів. Коли традиційний фольклор ще зберігає свій квітучий стан, ці проблеми нагадують турботи багатія, що не може впоратися зі своїм добром у маєтку й навіть не знає, що та де в нього ще є. Такі проблеми у 20-ті рр. намагався вирішити дослідник північноросійської казки О. І. Никифоров, висуваючи перед збирачами "репертуарно-картографічне завдання" – просто виявити репертуар даної місцевості, скласти відповідну карту, таблицю тощо¹⁶.

А от сучасні скандинавські фольклористи, навпаки, збідніли на вітчизняний традиційний фольклор. Тому й змушені вже з 70-х рр. поширити коло своїх спостережень. Так, на симпозіумі "Усна оповідь: Конструкція реальності та дзеркало суспільства" (Умео, Швеція, 1992) нікого не здивувала доповідь Е. Ерсен, котра "займалася

записами від юнаків, зацікавлених комп'ютерами", і проаналізувала оповідь одного з них¹⁷.

Ми в Україні поки що не можемо поскаржитися на бідність традиційного фольклору, ще не впоралися з його скарбами – важко й перелічити села та навіть райони, де взагалі ще не бачили фахових збирачів! Проте чи надовго оте багатство? Коли накреслений вище механізм відтворення усної традиції не спромоглися поконати радіоточка, сільський кіномеханік і клубна самодіяльність, то чи не впорається з ним телебачення, що пропагує американізовану масову культуру?

Досвід свідчить, що в сучасних умовах найдоцільнішим є стаціонарний спосіб збирання. Його, наприклад, із 60-х рр. прийнято за основний при організації фольклорної практики в КНУ: групи з двох-чотирьох студентів роз'їжджаються по селах певного району і весь час, відведений для практики (2–4 тижні) працюють кожна у своєму селі, проводячи суцільний запис його фольклорного репертуару.

Головна перевага стаціонарного способу в тому, що фольклорист устигає встановити психологічний контакт із потенційним інформантом, викликати в нього потяг до співпраці. Адже зустріч фольклориста із селянином є акт зіткнення двох культур, двох способів буття, двох філософій дійсності. І зіткнення це відбувається під час кожної такої зустрічі – не лише, скажімо, коли ошелешеного фінського фермера учасники семінару молодих фольклористів у Турку облупують з усіх боків провадами й благоговійно записують кожне його слово та кожний рух на десяток електронних іграшок. Відомо, що в першій половині XIX ст. польським фольклористам траплялося через вікно рятуватися від темних селян, але ж і в кінці століття В. М. Гнатюк свідчить: "... був такий випадок в Земпліні на Угорщині, що я попросту мусив з одного села утікати, щоби не наразитися на неприємності, які могли не чим іншим для мене скінчитися, як побоями"¹⁸.

Щоби пом'якшити споконвічну недовіру селян до "пана", російський фольклорист П. І. Якушкін видавав себе серед них за коробейника, відповідно переодягнувшись (але, щоправда, з окулярами на носі; *Мал.* 3). Тоді ж, на початку 60-х рр. XIX ст., молодий О. О. Потєбня, збираючись у подорожі по Україні "придивитись і прислухатись до народного життя і слова", ділився в листі до приятеля-однодумця своїми клопотами: треба купити "сорочку хорошу мережану", свита вже є і т. ін. Справі допоможе не подібна, наївна, зрештою, мімікрія, а щира повага до особистості селянина та до його праці, зацікавленість його життям і розуміння високої цінності народної культури – усе це безумовно притаманне було О. О. Потєбні та П. І. Якушкіну, і все це має проявити в спілкуванні зі своїм потенційним інформантом сучасний фольклорист.

Тоді після розмови з ним та ж бабуся, пораючись на городі або біля корови, поступово згадає й пісні своєї юності, й обряди, в яких брала участь сама та про котрі розповідала їй небіжчиця-баба. Це пригадування триватиме близько тижня. Багаторічний досвід свідчить, що наприкінці цього терміну навіть ті селяни, які спочатку упереджено ставилися до фольклористів, самі вже, як правило, починають шукати розмови з ними. Таким чином, коли учасники експедиції за два-три дні перебування в селі встигають зафіксувати тільки сьогочасний зріз усної традиції, то працюючи стаціонарно, легше відтворити й віддаленні в часі її прошарки¹⁹.

Спромігшись отримати від інформанта текст, записавши й паспортизувавши його згідно з викладеними тут вимогами, сумлінно зафіксувавши в експедиційному щоденнику свої особисті враження та спостереження над відповідною усною традицією, фольклорист може сподіватися, що збагатив свою науку повноцінним джерелом.

ЗАПИТАННЯ

Для самоперевірки. Якщо спочатку прослухати текст, а потім через деякий час записати його, то чи буде отриманий запис відповідати науковим вимогам?

Відмінникові. Довідник Б. і Ю. Соколових "Поэзия деревни" (1926) не знадобиться під час фольклорної експедиції до Сквирського району Київської області, тому що він ...

1. ... не відповідає специфіці українського фольклору.
2. ... застарів.
3. ... надто громіздкий для польових умов.
4. ... є раритетом.

Розділ 3.

Текст фольклорного твору, фіксований у джерелі

А щоб зрозуміти, що ж саме збирає польовий фольклорист, почнемо з питання загальнотеоретичного, а саме з проблеми фольклорного *тексту*. Візьмемо випадок простіший, коли йдеться не про колектив, наприклад колядників, а окремого виконавця. Такий, коли заманеться йому під настрій проспівати ліричну пісню, не відчуже навіть потреби в аудиторії. Проте та пісня, що пролунає, буде повноцінним утіленням виконаного твору, утіленням, що відноситься до нього як варіант до інваріанта. На думку фахівців, фольклорний твір реалізується в усній традиції тільки під час акту виконання, коли щоразу виникає його конкретний *варіант*, чимось відмінний від інших. Проте водночас продовжує своє існування певний *інваріант*, тобто той мінімальний комплекс специфічних ознак твору, що забезпечує його розпізнавання як такого, його самототожність. Узагалі, варіювання є своєрідним законом існування народної традиційної культури, у межах якої варіюють усі її елементи – навіть стереотипність формул (словесних, музичних, пантомімічних та ін.) не заважає їм варіювати; різниця тільки у ступені інтенсивності та амплітуді. Механізм варіювання здебільшого описують метафорично, уподібнюючи його до вібрації, осциляції, пульсації, навіть мутації фенотипу. Такі метафори підкреслюють природний характер явища, і тому більш до ладу, мабуть, ближчі до фізіології людини, із продуктами духовної діяльності котрої маємо справу. З цього погляду непоганою моделлю варіювання у фольклорі є пульсація серця, що також може бути описана в параметрах ритму, часу, інтенсивності, можливості зупинки, "пересадження" тощо. Але ж відомо, що до метафори науковець звертається, коли не може сформулювати наукову концепцію.

До наукового ж вивчення варіювання підходи шукають з різних напрямів. Так, російський етномузикознавець І. І. Земцовський запропонував "теорію "інтонаційного поля" – тієї межі мобільності, поза якою не може бути реалізоване жодне явище фольклору"²⁰. Фактично йдеться про визначення вказаної межі за допомогою статистики, що ніякої особливої "теорії" не потребує. Необхідне для теорії питання "Чому?" не ставить і К. В. Чистов, котрий спирається на ідею "цільового тексту" в розумінні швейцарського казкознавця М. Люті та вбачає в ньому "максимум набору мотивів у оповідних жанрах або максимум набору тем чи традиційних формул у жанрах ліричних або обрядових", який "може, мабуть, час од часу відновлюватися у практиці талановитих виконавців..."

Повернемося до нашого прикладу. Те, що проспівав хлопець, є *природний текст виконання* фольклорного твору, що приблизно відповідає "незаписаному" ментифакту" в термінології Е-К. Кьонгас Маранди та П. Маранди: "Фольклор – це незаписані ментифакти". Із цього визначення випливає, зокрема, що жодний текст, як такий, не є реальною фольклорною одиницею: тексти являють собою лише записи ментифактів (тоді як артефакт завжди є запис себе самого). Це має прямий стосунок до дослідження текстів, оскільки в записаному тексті структура

фольклорної одиниці може й не маніфестуватися (виявитися – *C.P.*), а його реалізація, наприклад, магічна дія, може входити у цю одиницю"²¹. Головне тут – розуміння "фольклорної одиниці" як ментифакту (від лат. *mens* – розум, план, намір), що окрім власне тексту, який може бути записаний, містить у своїй структурі й певний комплекс відношень тексту до навколишньої дійсності, котрі існують у цій "фольклорній одиниці" як певні "наміри" або, коли точніше, можливості. Візьмемо для прикладу замовляння. Дослідник його має перед собою текст – лише запис ментифакту, де ми не знайдемо, наприклад, інформації про те, чи вірить сама інформантка-знахарка в силу замовлянь, як зустрічає вона своїх пацієнтів, які жести застосовує, і навіть, чи подіяло замовляння: чи перестали боліти зуби, чи покохала дівчина хлопця тощо. Легко впевнитися, що це визначення стосується і текстів нефольклорних, наприклад, молитов, присяг, серенад – які тільки наміри бувають з ними пов'язані! А головне, воно непридатне вже тому, що фольклор визначається ознакою, для нього якраз і неспецифічною. Адже для фольклору як такого не має принципового значення, записують його чи ні – в усякому разі для того природного, що існував до винайдення писемності та до появи фольклористів.

Коли ж при виконанні був присутній фольклорист і записав почуте, виник текст *запису* цього конкретного природного варіанта виконання пісні. Коли ж водночас записували кілька фольклористів, виникло й кілька таких текстів.

Тут корисно зупинитися на діалектиці суб'єктивного та об'єктивного у виконанні й записуванні фольклорного твору. З одного боку, наш хлопець суб'єктивно інтерпретує інваріант пісні, але ж те, що він проспівав, у свою чергу стає явищем об'єктивної дійсності для записувачів ним проспіваного, і це явище вже вони самі, хочуть цього чи не хочуть, трактують також суб'єктивно, кожний по-своєму. Наведемо аналогію. Коли продуценти фонографів ще боролися за ринок з фабрикантами новонайдених грамофонів, можна було побачити дивну картину: грає симфонічний оркестр, а довкола розставлено із сотню фонографів. На валику кожного фонографа отримували окреміше відбиття того самого унікально неповторного виконання твору: один фонограф стояв ближче до скрипкової групи, інший до литавр; пружинні "двигуни" були різної потужності, то ж і темп виходив різний; нерівності на валиках траплялися в різних місцях, голки не можна було однаково нагострити тощо. Так само й виконання фольклорного твору, коли його фіксують окремо кілька фольклористів, утілюється в текстах, що перепущені через неповторну особистість кожного із записувачів.

Що ж тоді *текст*? Останнім часом у фольклористиці висловлювався й скептичний погляд на правомірність застосування цього поняття до фольклору. Так, О. Бріцина вважає навіть, що поняття "текст" "в строгому сенсі мало б використовуватися лише для означення явищ писаної мови"²². Українська дослідниця посилається на думку Л. Хонко: "Факт відсутності джерельної версії для усної епіки робить пошук тексту парадоксальним"²³. Проте перед нами явне непорозуміння. По-перше, сама "відсутність джерельної версії" навіть для усної епіки зовсім не такий уже "факт", як це вважається американській послідовниці А. Б. Лорда. Адже ще видатний російський фольклорист О. М. Веселовський іронізував, що «кінець-кінцем все ж таки зустрінешся з настирливим запитанням: але ж був якийсь перший складач епічної пісні?»²⁴. І справді, коли ми ніколи не дізнаємося, хто склав думу про козака-нетягу (у записах ХІХ ст. – голоту або Голоту) і не почуємо її первісного виконання, то вважати, що цей поет-співець і первісний текст його твору ніколи не існували (або, що те саме, начебто ця дума існувала завжди), якраз і є погляд цілком містичний. Та й сам А. Б. Лорд, мабуть, погодився би, що якась "джерельна версія" конкретної пісні таки існувала. По-друге, у семіотиці текст є осмислена послідовність будь-яких знаків або форм комунікації (між іншими обряду й танцю), і навіть у лінгвістиці текст може бути й писемним, і усним.

То ж і не буде ніякої єреси в такому розумінні *фольклорного тексту*, що поділяється багатьма фахівцями: це цілісна сукупність мовних, музичних, мімічних, танцювальних і зображальних та деяких інших знаків.

Народна пісня не існує без мелодії, а пісня обрядова – ще й поза ритуалом, під час котрого виконується. Іншими словами, звужувати зміст фольклорного тексту лише до його словесної складової не дозволяє очевидна синтетичність форми його реальної екзистенції – у звуках мовних і музичних, міміці та жестах виконавців і учасників ритуалу, їхніх костюмах, "реквізиті" та "декораціях" (зокрема, природних ландшафтних), які викликають різноманітні зорові враження в самих учасників виконання твору або ритуалу та в пасивніших його спостерігачів.

Можна казати й про фізіологічно-перцептивний (він має аспекти одоративний і тактильний, головним чином) бік *переживання* фольклорного твору його виконавцем (і сприймання традиційним реципієнтом). Прикладом є свято Купали, виконання ритуальної пісні під хоровод. У дівчини, що навіть не співає, а лише бере участь у хороводі, обов'язкові тактильні відчуття від вінка на голові, від дотику рук, що тримають її руки, від ритмічних контактів ніг із землею під ногами, утома від танцю або навіть шляху до місця ігрища. Одоративний аспект складають пахощі від квітів, запахи вогнища, річкової води тощо. Нарешті, учасники давніх ритуалів приймали галюциногени: їли, наприклад, отруйні гриби – мухомори, а пізніше пили різні алкогольні напої. Це додавало, сказати б, особливих обертонів сприйманню фольклорного тексту. Типове ж сприймання літературного тексту (і взагалі тексту сучасної професійної культури) коли й має якісь відповідники цим особливостям сприймання тексту фольклорного, то вельми послаблені. Тут утворюються скоріше якісь традиції індивідуальні та колективні. Одна дівчина читає лише на улюбленому диванчику, інша з цукеркою тощо (так само, як у селі на кіносеансі лушили "на-сіння", в Америці їдять солодку кукурудзу, абощо).

Текст є явищем ідеальним, що втілюється в певний комплекс явищ реальних, матеріальних – як-от певні звуки, що їх видають голосові зв'язки співця та резонують тканини його голови, рухи його лицевих мускулів і рук тощо при виконанні твору, різноманітної конфігурації залишок чорнил або фарби на папері чи іншому матеріалі при записі. У фольклорі текст завжди відбиває, прямо чи опосередковано, природний феномен виконання фольклорного твору. Запис як матеріальне втіленням тексту існує у формі аркушика або зошити, магнітофонної бобіни, касети, відеокасети, фільму й т. ін.

Треба мати на увазі, що текст запису принципово не спроможний адекватно відтворити природний текст виконання: транскрипція, хай і найдосконаліша, лише приблизно передає акустичне багатство живого мовлення (особливо страждає при записуванні його мелодика), нотний запис схематизує звукоряд, не говоримо вже про умовність словесного запису ритуалів. Застосування ж із кінця XIX ст. фольклористами для запису технічних засобів не змінило цієї ситуації принципово. Адже, з одного боку, фонограф або відео фіксують акт виконання за допомогою тих же знаків, єдино що – на виході до споживача – життеподібних, пристосованих до імітації людського сприйняття звуку й зображення. З іншого ж боку, їхні можливості відтворення акту виконання суттєво обмежені технічно: магнітна плівка має свої межі відтворення звукових частот і фарб, об'єктив – поле зору та межі фокусування тощо.

На практиці відразу ж після появи фонографа виявилися й недоліки технічного запису. Так, видаючи 1910 р. свій запис думи "Втеча трьох братів з Азову" від кобзаря М. Кравченка, Ф. М. Колесса змушений був зробити до одного з рядків примітку: "А може: «в саду на... наказала». Дужками зазначаємо слова, які не досить виразно виходять з фонографа". Сучасні диктофони теж гублять частину слів при записі співу, особливо гуртового.

Головний же недолік (попри всі безперечні переваги) технічних засобів принципівий: у той час як записування виконавського варіанта твору мовним або

нотним кодом є вже перший ступінь його інтерпретації іншою людиною, технічний запис із цього погляду є матеріал сирий (у кращому разі, коли зроблений фахівцем – "напівфабрикат") і перед тим, як буде виданий або використаний у дослідженні, має отримати розшифрування традиційним методом – словесне, музичне, хореографічне тощо.

Досить складне у фольклористиці й наповнення поняття *твір*. Існуючи в єдності своїх варіантів, твір у більшості випадків перетворюється на явище доволі абстрактне. Як і в середньовічній літературі, межі його часто нечіткі. Простіший випадок – приказка, межі тексту кожного варіанта котрої доводиться визначати, вдаючись до синтаксичного аналізу. А от прислів'я в казці отримує вже "подвійне громадянство": коли таке прислів'я існує й окремо, то це його вузьке жанрове визначення, але як компонент тексту казки, багатобічно з ним пов'язаний, воно бере на себе й казкове "підданство". Складніші випадки становлять в'язанки коломинок і "серії" анекдотів. У в'язанці кожна коломинка є окремий твір, але ж такого самого статусу набуває й сама в'язанка як результат послідовного нанизування цих двовіршів. "Серії" ж анекдотів, можливо, і нагадують збірники новел, проте з тією різницею, що усна "серія" є об'єднанням структурно аморфним і плинним за складом компонентів. Тому реальна суверенність притаманна скоріше окремому анекдоту, у "серії" вона є максимально ослабленою.

Головна ж складність змісту поняття твору в нашій науці пов'язана з варіюванням, а точніше – її визначають різні співвідношення між традиційністю та імпровізаційністю в різних жанрах. Тут може статися в нагоді запропоноване італійським "критиком тексту" Р. Піккіо протиставлення в середньовічній літературі "традиції замкненої" (*tradizione chiusa*), коли переписувач намагається копіювати текст без змін, і "традиції відкритої" (*tradizione aperta*), де він вважає за можливе для себе змінювати текст, порушуючи його словесну структуру²⁵. В українському фольклорі подібне протиставлення дуже чітко виявляється, коли зіставити функціонування думи та голосіння (це тим цікавіше, що Ф. М. Колесса висунув гіпотезу про походження першого жанру від другого), або ж чарівної казки й міфологічної легенди.

Словесні тексти дум є виразне явище "замкненої традиції": в усякому разі, суб'єктивний бік справи, сприймання їх кобзарями, як уже згадувалося (1.3), про це свідчить. Об'єктивно ж варіювання відбувалося й тут, а наслідки його, навіть за великої кількості записаних варіантів, не дають достатнього матеріалу для реконструкції (див.: 2.8) авторського тексту – у кращому разі внаслідок копійної праці можна отримати більш-менш вірогідні схеми (не тексти!) певних проміжних етапів між гіпотетичним авторським текстом і варіантами, зафіксованими в записах. Голосіння ж явно належить до "відкритої традиції": відстань між твором і варіантом інколи нульова, і тоді такий "твір-варіант" має чітко визначеного автора-виконавця ("авторство" це, звичайно, теж умовне, бо велику роль відіграє використання готових словесних блоків, традиційна й мелодія) – а саме ту жінку, що голосить. Варіантів немає, адже текст виникає імпровізаційно під час виконання, а коли буде наступний сумний привід, жінка створить нове голосіння, імпровізовані моменти в якому відбиватимуть уже нову життєву ситуацію.

Коли ж порівнювати чарівну казку з міфологічною легендою (на прикладі, скажімо, казки про Котигорошка й розповідей про перевтілення відьми в кішку), легко впевнитися, що наше сприймання чарівної казки на певний сюжет – якщо навіть виходити із сукупності її варіантів – усе ж таки ближче до уявлення про твір як про певну замкнену, самодостатню та структурно відокремлену систему, ніж сприймання міфологічних оповідей: там таке розуміння твору доведеться локалізувати десь ближче до конкретних варіантів – можливо, десь у межах вузькорегіональної їхньої сукупності.

Сталій термінології для таких проміжних етапів історії тексту у фольклористиці ще не вироблено. Останнім часом К. В. Чистов пропонував уживати термін "версія", коли йдеться про протиставлення "локальної групи контактного характеру" іншим,

а "редакцією" називати "подібність різнолокальних записів", що виникла в результаті дифузії (поширення з одного центру) або з причин, не пов'язаних із спорідненістю²⁶. Таким чином, можна казати про подольську *версію* певної балади, а коли в текстах, записаних один на Слобожанщині, другий під Хотиним, козак, котрого дівчина хотіла отруїти, залишається живим, – то це вже *редакція*. Легко побачити, що за межами "версії" та "редакції" в цій пропозиції залишилися результати особистого втручання до традиційного тексту. Щоправда, К. В. Чистов згадує про "безліч документованих свідчень так званих "перетекстувань", цебто навмисного пристосування пісні (традиційної або професійної) до нових обставин". У цьому випадку фактично виникає новий твір, а іноді змінюється й жанр. За спостереженнями В. А. Юзвенко, колядки трансформуються у весільні пісні, весільні – у родинно-побутові²⁷.

Корисно все ж таки не забувати й про "індивідуальні редакції", назвавши так результати безсумнівного втручання виконавця до самого задуму традиційного твору. Таким є, наприклад, варіант думи "Втеча трьох братів...", записаний 1929 р. Ф. Дніпровським від кобзаря С. Пасюги: молодший брат, "піший-пішаниця" залишається тут живим. У тому, що перед нами саме "індивідуальна редакція" С. Пасюги, переконують такі факти. За даними Ф. М. Колесси (1913), у репертуарі С. Пасюги, засвоєному ним від кобзаря Д. П. Тропченка, цієї думи не було. Немає її також у репертуарі Є. Х. Мовчана, учня С. Пасюги, що згодом склав багато творів "радянського фольклору", серед них "Думу про Леніна". Ця творча активність учня не мала б стосунку до проблеми походження нової редакції думи "Втеча трьох братів...", якби й сам С. Пасюга не був 1923 р. одним зі співавторів новотвору "Про військо Червоне, про Леніна-батька і синів його вірних". У цьому контексті полегшувалося кардинальне переосмислення кобзарем новозасвоєної ним думи.

Хоч подібні переробки й постають, як бачимо, під час руйнування усної традиції, не можна виводити їх за її межі.

ЗАПИТАННЯ

Для самоперевірки. Текст у фольклористиці – це ...

1. ... словесна оболонка твору.
2. ... сукупність мовних, музичних та інших знаків, що відбивають виконання твору.
3. ... повний і чіткий відеозапис виконання твору.
4. ... друкований, машинописний або переписаний від руки фольклорний твір.

Відмінникові. Чи збігаються повністю поняття "природний варіант виконання" та "незаписаний ментифакт" (Е.-К. Кьонгас Маранда, П. Маранда)?

Розділ 4.

Класифікація фольклорних джерел і операції з ними

Фольклористичні джерела розподілені на два великі класи: *непрямі* (або опосередковані) та *прямі* (або безпосередні). З перших закладену в них інформацію про фольклорні свята, ритуали, тексти треба ще видобувати і, коли вже користуватися термінологією добувної промисловості – "збагачувати". Це найрізноманітніші – від давнини до сучасності – твори літератури, зображального мистецтва, музики, кіно, що відбивають фольклорні явища. Непрямими, опосередкованими джерелами є й дослідження фольклористів, які містять, як правило, певну кількість довільних переповідань фольклорних текстів та більш-менш задовгих їх цитувань. Інколи таке внутрішнє "видання" залишається єдиною публікацією або відтворенням тексту, записаного самим дослідником або взятого ним із джерела, що не збереглося. В усіх інших випадках цими непрямими джерелами можна користуватися виключно як сигналами про існування відповідних повноцінних, прямих джерел. Справа в тому, що й у старій, і, на жаль, у новій науковій та навчальній літературі цитати й тексти-"ілюстрації" надто часто редагуються, скорочуються, до того ж у них накопичуються помилки внаслідок багаторазового переписування й набору.

Прямі, або безпосередні джерела на те й створювалися, щоб зафіксувати фольклорну традицію. Вони, у свою чергу, досить чітко поділені на *традиційні*, записані під час звичайної збирацької роботи, та *програмовані*. До цих останніх належать тексти, що утворилися, по-перше, як відгуки на розглянуті вище фольклористичні програми, а по-друге, у результаті різноманітних фольклористичних експериментів (Ф. Бартлетт, В. Андерсон, О. І. Никифоров, Е.-К. Кьонгас Маранда та ін.); це джерела другорядні за науковою цінністю.

Такого аксіологічного, ціннісного забарвлення не має наступний поділ джерел – за *способами фіксації* в них фольклорного тексту. Із цього погляду вони розбиваються на дві великі групи. До першої входять джерела, що фіксують акт виконання за допомогою інструментально-технічних засобів, створюючи життєподібне його відбиття, до другою – ті, де для цього було використано умовні знакові системи – письма, нотного запису. Джерела першої групи назвемо *імітаційно-знаковими*, другої ж – *умовно-знаковими*.

Перші поділяються на джерела візуальні, аудіоджерела та аудіовізуальні, або простіше – на зображальні, зображально-чутні та чутні. До джерел *візуальних* відносимо малюнки, світлини, слайди актів виконання, фіксації народних обрядів, співу, святкових гулянь у дозвуківому кінематографі.

Ось приклад, де зображальне джерело виступає доволі інформативним. Ще 1884 р. знайдено в Буші рельєф на великій брилі вапняку, що була колись природною "стіною" язичницького храму. На ній вирізьблено «древо життя» з півнем на гілці, людину, що стоїть перед святим деревом навколішки, простягаючи до нього чашу, а за людиною оленя (див. *Мал. 16*). Останню спробу інтерпретації ритуалу, що його тут зображено, зробив кілька років тому відомий мистецтвознавець Д. В. Степовик. Він дійшов висновку, що це чоловік приносить у жертву «молоко оленя»; при цьому «олень не лише "нагадує" про жертвоприношення, але й є, так би мовити, реальним образом сценки: парне молоко одразу приноситься в жертву»²⁸.

Тоді незрозуміло, чому бачимо на рельєфі не оленицю, а оленя – без будь-якого натяку на вим'я, зате з рогами. До того ж, за логікою Д. В. Степовика, щоб «парне молоко одразу» принести в жертву, треба подоїти оленицю самому офірувальникові, але ж, коли поширити

традиційні звичаї українців на їх предків язичницької доби, доведеться погодитися, що доїння – це не чоловіча робота. Отже, маємо повернутися до відкинутої мистецтвознавцем альтернативи – в чаші кров, і це кров того самого оленя, що стоїть за спиною офірувальника. До речі, розташування оленя на рельєфі таке саме, як і бика в сцені офірування на барельєфі олтаря храму Веспасіана в Помпеях.

Для інтерпретації зображеного на рельєфі ритуалу корисно згадати міф про оленя, що з власної волі на момент обряду приходив на закляння до певного святилища. Міф цей був поширений колись від давньої Греції (Арріан про жертвник Ахілла на Левці) та Фракії (Філострат про культ героя Реса) до угро-фінських народів Півночі – комі, удмуртів, карел тощо. Для нас особливе значення мають північноросійські варіанти цього міфу (точніше, тут вже міфологічної легенди), які пояснюють місцевий звичай щорічного офірування бика: бик замінив тут оленя, що перестав приходити на свято через жадібність селян. Ці варіанти дають вказівку на час виконання ритуалу, зображеного на рельєфі у Буші: на Півночі Росії обрядове вбивання та поїдання громадою бика відбувалося або на Петрівку, або першої неділі по Петрівці, або на Іллю. Г. Г. Шаповалова, авторка останнього дослідження цієї північноросійської легенди, пояснює таке її календарне приурочення тим, що «Петрівки, петрово-говейно (старовинна назва) мають велике господарське значення для селянина. У цей час починається бурхлива господарська діяльність на селі...»²⁹. Проте важливіше, мабуть, інше: йдеться про зрілу пору літа, про кульмінацію літнього буяння природи, після чого настає вже осінь (до речі, Г. Г. Шаповалова згадує й випадки, коли ритуал виконувався на Успіння і Різдво Богородиці – на Півночі вже восени).

Тепер спробуємо конкретизувати символіку окремих елементів композиції рельєфу. "Древо життя" – загальновідомий символ життєдайної сили рослинності; півень, з одного боку, є знаком плинності часу, а з другого – це відомий символ вічного відродження життя; олень нагадує про диво, що має забезпечити успіх ритуалу – чудесний прихід тварини на власне закляння. А про що молить "древо життя" офірувальник? Про повернення літа наступного року, про відродження природи після зими. У такому випадку перед нами ритуал, паристий або симетричний до "зустрічі весни", у своєму архаїчному призначенні збережений білорусами та росіянами, хоч і переданий для виконання дітям.

Півень у тому символічному значенні, про яке йшлося, завжди червоний, кров у чаші, зрозуміло, теж, а північноросійські селяни офірували саме червоного бика. Червоний колір взагалі символізує життєву силу, плодючість, недаремно ж червоним пофарбовано було Збруцького ідола. З іншого боку, важко уявити причину, за якою рельєф у Буші мав створюватися, всупереч світовій традиції, монохромним. А коли його було розписано й червоний колір було використано відповідно до згаданих констант, виходить, що це його використання мало допомогти глядачеві "прочитати" зміст рельєфу, правильно зорієнтувавшись в його композиції, де, як це є правилом для давнього мистецтва (від давнього Єгипту до давньої Русі), на одній площині зображено певну послідовність подій. А саме: спочатку погляд відвідувача храму привертала до себе найбільша червона пляма – зображення оленя, а вже після неї менші "виплески" червоного – кров у чаші та півень на дереві. То ж глядач мав зрозуміти, у якому напрямку слід читати ідеограми цієї "кам'яної оповіді" – справа наліво: міф про чудесний прихід оленя на місце жертвування – дію офірувальника, що цей міф використовує – новий розквіт рослинності після холодної зими як очікуваний результат виконання ритуалу.

Аудіоджерела – це записи на восковий валик фонографа, грамофонну платівку, магнітну стрічку тощо. *Аудіовізуальні джерела* найповніше відтворюють акт виконання. Це чорно-білі та кольорові кінофільми із звуковою доріжкою, відеозаписи.

Із джерелами умовно-знаковими фольклорист має справу найчастіше. Вони бувають або *рукописними*, або *друкованими*. У той час як рукописне джерело існує лише в одному своєму унікальному втіленні, друковане є тиражованим у багатьох стереотипних, принципово рівноцінних копіях. З розвитком технічного прогресу з'явилася

можливість отримати рукопис у кількох примірниках, а з появою персональних комп'ютерів – і приватного його тиражування. Тому нині на перший план виходить різниця між рукописним і друкованим джерелами в їхньому *суспільному статусі*: на відміну від рукописного друковане джерело сприймається суспільством як *опубліковане*, що відбивається й у зовнішніх ознаках: це, насамперед, вихідні дані, що подаються на титульному аркуші; коли в XIX ст. до них додавалася ще позначка про дозвіл цензора, то в наш час – відомості про видавництво та друкарню, а ще обов'язково й копірайт, що вказує власника тексту, і номер видання за міжнародною класифікацією ISBN. На відміну від друкованого видання, рукопис не може бути рецензовано або в інший спосіб піддано критиці в друкованому виданні, а з тексту цього останнього без дозволу власника копірайту можуть бути використані лише окремі цитати за умови обов'язкового посилання на джерело.

Рукописи, у свою чергу, поділяються за матеріалами, на яких зроблено запис. Почнемо з менш уживаних. Серед нових – це *магнітні носії*, на яких записують буквений або нотний текст, а серед давніх – згадані вже графіто і *берестяні грамоти*. Останні в Україні знайдені нещодавно І. К. Свешниковим під час розкопок у Звенигородці. Серед них немає фольклорних текстів. Поки що подібних раритетів, як, до речі, і фольклорних записів-графіто, відомо дуже небагато – навіть і в напрочуд щедруму на берестяні грамоти північноросійському Новгороді Великому. Що ж до так званої "Влесової книги", текст якої начебто наколотий шилом на букових дощечках ще в Київській Русі, то це фальсифікат нового часу. Екзотичними для фольклориста є й *пергаменні* рукописи, бо з них лише Лаврентіївський 1377 р. список ПВЛ можна віднести до джерел нашої науки, а всі інші ще не згадані рукописні умовно-знакові її джерела (від другого найдавнішого списку ПВЛ, Іпатіївського, починаючи й до наших днів) – *паперові*.

Папір за міцністю та тривкістю – не камінь і навіть не пергамен. Це треба пам'ятати, маючи справу з рукописами в архіві або беручи до рук поживклого зошита з піснями, записаним колись вашим дідом-учителем у селі, назви якого тепер і на мапі не знайдеш. Кожне рукописне фольклористичне джерело є унікальним, тому що зберігає ті нюанси та обертони народної традиційної культури, котрі не зафіксовані в іншому. До того ж наступні генерації науковців, безперечно, зуміють витягти з рукописів значно більше інформації, ніж це можна зробити тепер. Проте це може статися лише за умови, що названі джерела будуть збережені нами для прийдешніх поколінь.

ЗАПИТАННЯ

Для самоперевірки. Головна особливість рукописного джерела – це його...

1. ... унікальність.
2. ... те, що створений руками людини
3. ... нецензурність змісту.
4. ... висока грошова вартість.

Відмінникові. Чи може дослідник бути впевненим, що видобув із джерела геть усю інформацію?

Розділ 5.

Фольклорний архів – в ідеалі та в суворій дійсності

Зберігаються ці рукописи головним чином в *архівах* – державних установ і приватних.

Архівна справа яскраво відбиває загальні державницькі засади країни. У нас ідеологія, що нею керується праця державних архівів, залишилася такою ж, як у тоталітарному суспільстві. Коли в демократичній країні архів працює для науковця-фольклориста як певної людської особистості та захищає права власника рукописів (навіть коли він передав уже їх до архіву) і інформантів, то в нас, і підкреслено – лише права держави-власника. Вчений (я не кажу вже звичайна людина) не може навіть самотужки, від себе звернутися до архіву, щоб попрацювати в ньому, це має зробити наукова установа або виш, де він працює. Зберігаючи свої фонди, архів робить все, щоб обмежити знайомство з ними користувача, а самому фольклористові практично неможливо передати свій особистий архів записів на державне зберігання.

Коли в США, наприклад, існує близько півсотні спеціальних фольклорних архівів, з них кілька електронних, то в Україні не маємо жодного великого архіву, де зберігалися би лише фольклорні матеріали.

Навіть у архіві ІМФЕ, здавалося б, фаховому, зберігаються не тільки фольклорні матеріали, є й рукописи і артефакти мистецтвознавчі. І все ж таки це найбільше у світі сховище записів українського фольклору – і через те, головним чином, що в цьому архіві зосереджено те, що зберіглося від архівів колишніх фольклористичних і етнографічних наукових установ України. Йдеться насамперед про архіви Етнографічної комісії ВУАН (ф. 1), Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка при ВУАН (ф. 43), Етнографічного товариства в Києві (ф. 33), Волинського краєзнавчого музею (ф. 16), Інституту українського фольклору (ф. 8), Інституту народної творчості та мистецтва (ф. 12). Окремо зберігаються власні записи колективу ІФМЕ (ф. 14), фонографічні валики (ф. 35). Є матеріали особистих архівів С. Носа (ф. 2), О. Роздольського (ф. 40), Ф. Колесси (ф. 27), Ф. Ернста (ф. 13), П. Мартиновича (ф. 11) та ін. Коли дочекаються новітнього наукового перевидання дорогоцінної збірання українського фольклору, надруковані в кінці XIX – у перші десятиріччя XX ст. львівським НТШ, насамперед у його "Етнографічним збірнику" (1895–1929), тоді стане в пригоді основна частина фольклорного архіву НТШ (дещо загинуло за першої світової війни у складі сильно понищеного архіву Товариства), що зберігається тепер в ІМФЕ (ф. 29), як і більшість фольклорних матеріалів з рукописної спадщини В. М. Гнатюка (ф. 28). Великий обсяг фольклорних джерел накопичено й у сховищах Інституту рукописів НБУ ім. В. І. Вернадського в Києві (фонди П. О. Куліша, М. І. Костомарова, Б. Д. Грінченка, А. Ю. Кримського та ін.), а також у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (фонди В. М. Гнатюка, Е. Рудіковського, Я. Ф. Головацького тощо).

Великим масивом малодосліджених фольклорних записів володіє Центральний державний історичний архів у Києві.

Дуже велику кількість фольклорних записів розпорошено по "мікроархівах" кафедр української літератури університетів і педінститутів, Домів народної творчості, по фондах провінційних краєзнавчих музеїв, шкільних музеїв тощо. На жаль, фактична безвідповідальність хоронителів призводить до того, що рукописи в таких зібраннях надто часто гинуть, навіть не встигнувши потрапити на очі фольклористи-

стові-фахівцю. Найкращим розв'язанням цієї болісної проблеми було б якнайскоріше зосередження цих матеріалів у ІМФЕ, а потреби згаданих установ задовольнили б, мабуть, і ксерокопії. Як правило, не така сумна доля приватних фольклорних колекцій, однак і їх власникам корисно пам'ятати, що нащадки інколи зовсім не цікавляться такими зібраннями, то ж варто було б запросити фольклориста-фахівця для наукового опису колекції, а також подбати про передачу до державного архіву хоч би ксерокопій фольклорних записів.

За межами України багатющі фонди рукописних джерел з українського фольклору зосереджено в Науковому архіві Російського географічного товариства (Санкт-Петербург): етнографічні та фольклорні матеріали з регіонів України, що були у складі Російської імперії, почали туди надходити після розповсюдження в середині XIX ст. Товариством своєї першої етнографічної програми. Серед них – записи й самозаписи пісень, збірки творів різних жанрів і джерела вторинні – розповіді провінційних краєзнавців про місцеві звичаї та усну традицію регіону в описовій формі²⁸. Цікаві українські матеріали, але вже новіші, головню XX ст., потрапили до Рукописного відділу Інституту російської літератури (Пушкінського Дому) РАН (фонди експедиції 1939 р. до Луганської області, І. С. Абрамова, Д. Р. Глуценка, П. Гнедича, І. П. Гуриненка (Гурина), І. П. Кованька, С. С. Нехорошева), а також до Бібліотеки РАН (фонди А. С. Петрушевича, І. Я. Рудченка; збірки пісень), теж у Петербурзі. Збірки з українськими піснями XVII–XVIII ст. є практично в кожному з великих відділів рукописів бібліотек Москви, а нові записи також у Відділі особистих фондів Державного історичного музею (фонд П. І. Щукина), де міститься частина українських записів з великого пісенного зібрання П. І. Киреевського.

Цікаві знахідки ще можливі в архівах і бібліотеках Польщі, Канади, Швеції (зокрема у фондах "Casacica I" і "Casacica II" в Національному архіві у Стокгольмі), США (музей Української академії мистецтв і наук, Бібліотека конгресу в Нью-Йорку та приватні колекції), у Словаччині, Франції тощо.

Одним з актуальних завдань української фольклористики є розшук, мікрофільмування та ксерокопіювання записів вітчизняного фольклору в іноземних архівних сховищах.

Щоб праця в архіві була якнайефективнішою, дослідник приходить туди, уже озброєний попередньою інформацією про його фонди, котру містять відповідні друковані "Описи" та "Путівники"; у самому архіві він, як правило, знайде рукописні описи та каталоги, де цю інформацію зможе уточнити. Спершу вивчити архів за всіма присутніми друкованими відомостями про нього і лише потім вирушати в подорож! Щоб знайти, треба знати, що саме шукати і де така знахідка можлива.

А щоб отримати доступ до архіву, треба потурбуватися спочатку про підготовку подання до керівника архіву, підписаного керівником вашого навчального або наукового закладу, на бланку установи або з мокрою печаткою. У поданні має бути висловлене прохання допустити вас до праці в архіві, при цьому слід назвати ваші прізвище, ім'я та по батькові, ступінь, звання, посаду, тему вашої роботи (досвід свідчить, що корисно тему вказати широко, бо напрям дослідження може змінитися через знахідки в архіві), термін вашої праці (теж корисно подати «із запасом»).

При посиланнях на архівне джерело необхідно використовувати загальноприйнятий формуляр, оскільки це дозволить іншому фахівцеві легко знайти рукопис і перевірити написане автором наукової розвідки. Він містить: назву архіву (відділу рукописів бібліотеки; музею); номер (або назву) фонду, зібрання або колекції; номер рукопису (справи; "зв'язки"; зошита тощо); наукову назву джерела; його дату; аркуші (наприклад: "З зв. – 45"), на котрих знаходиться текст.

ЗАПИТАННЯ

Для самоперевірки. Користуватися рукописами державного архіву в Україні має право...

1. ...будь хто.
2. ...будь-який громадянин держави.
3. ...лише кандидат наук (доктор філософії).
4. ...лише працівник певної установи з офіційним поданням від її керівника.

Відмінникові. Справжні фольклорні архіви в Україні...

1. ...вже існують.
2. ...поки що не створено.
3. ...існують лише в електронній формі.
4. ...лише інтернетні.

Розділ 6.

Друковані джерела.

Фольклористична бібліографія

Друковані джерела принципово доступніші для дослідника: будши одного разу підготовлена до друку та видана, книжка вже, як правило, не пропаде, бо тиражування майже завжди зрештою зберігає хоч декілька примірників, один з яких можна перевидавати й одразу повернути книжку широкому колу читачів. Так, давно вже раритетну книжку М. М. Маркевича "Звичаї, повір'я, кухня та напої малоросіян" (1860) було 1991 р. в Києві водночас перевидано репринтним способом і науково – у першому виданні згаданого вище збірника "Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія". З іншого боку, якщо архівний рукопис можуть просто не давати читачеві (з міркувань ідеологічних, зокрема "патріотичних", моральних тощо), то друковане джерело, маючи статус публікації, зберігається в особистих бібліотеках (навіть коли його "забороняють" і вилучають з державних), потрапляє за кордон і, як свідчить досвід, кінець кінцем таки знаходить шлях до читача.

Коли в морі рукописних джерел функцію лоцманів (точніше, лоцій) виконують описи рукописів, то в океані друкованих – фахова *бібліографія*. Тут кращим посібником поки що залишається визволений зі "спецсхову" фундаментальний довідник О. Андрієвського "Бібліографія літератури з українського фольклору" (1930). На жаль, не повним, а рекомендаційним є корисний довідник М. Мороза "Бібліографія українського народознавства. Т. 1. Фольклористика" (1999, кн. 1, 2). Шукаючи потрібні нам видання, маємо не гребувати такими засобами бібліографічного пошуку (евристики), як первинне орієнтування в літературі проблеми за бібліографічним апаратом відповідної монографії, як студіювання загальнобібліографічних довідників ("Книжковий літопис", "Літопис журнальних статей", щотижневі інформаційні переліки в колишньому "Друзі читача", реферативні часописи), як вивчення каталогів книгозбірень і навіть куцої рекомендаційної бібліографії.

Однак настане час, коли кожний фольклорист України зможе отримати з дисплея власного комп'ютера будь-який запис і будь-яку інформацію про нього з будь-якого архіву або будь-якої бібліотеки країни й світу. Поки що це мрія. Але ж маємо її наближати.

ЗАПИТАННЯ

Для самоперевірки. Головна особливість друкованого джерела – це його...

2. ... унікальність.
3. ...тиражованість.
4. ... підцензурність.
5. ... висока грошова вартість.

В і д м і н н и к о в і . Чи існує фахова бібліографія сучасної української фольклористики?

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1. Джерелознавство як допоміжна фольклористична дисципліна (Семинар, 2 год.).

План

1. Читання реферату “Навіщо потрібно джерелознавство фольклористики?”
2. Захист реферату. Обговорення питання.
3. Проблемна тема: “Чи можна вивчати словесний текст фольклорного твору іманентно?”
4. Проблемна тема: “У яких напрямках слід розвивати вивчення фольклористичних джерел?”

Література

Основна

1. Програма і методичні вказівки до фольклорної практики. К., КДУ, 1980;
2. Підручник. – С. 45–48, 65–67.

Додаткова

1. Медушевская О. М. Теоретические проблемы источниковедения: Учебное пособие. М., 1977.
2. С. И. Котков. О лингвистических источниках с заданной информацией и некоторых других // Лингвистические источники: фонды Института русского языка. – М., 1967. – С. 5–9.
3. С. И. Котков. О предмете лингвистического источниковедения // Источниковедение и история русского языка. – М., 1964. – С. 3–12.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати фрагмент підручника С. К. Росовецького.
2. Відповісти на контрольні запитання.

Контрольні запитання

1. Чому хрестоматійна крилата фраза В. М. Перетца про необхідність для вченого праці на «чорному дворі науки» не застаріла і в наш час?
2. У чому різниця між джерелом прямим і непрямим?
3. Чому програмоване джерело завжди має для фольклористики другорядний характер?

Рекомендована література:

1. Підручник. – 45–48, 65–67.

Практичне заняття 2. Зображальні джерела фольклористики. (Самостійна письмова робота, 2 год.)

План

1. Аудиторна самостійна писемна робота "Зображальні джерела фольклористики" (24 картки).

Завдання 1 : Аналіз фольклористичної інформації, що її містить світлина моменту запису фольклорного твору (3 варіанта).

Вивчити фото (Мал. 4–6) і письмово відповісти на запитання:

1. Коли (століття? десятиріччя?) відбувається запис? Аргументи для датування.
2. Де (країна, область?) відбувається запис? Ваші аргументи.
3. Вік та соціальний стан інформанта.
4. Вік, соціальний стан та фахова підготовленість фольклориста (–тів).
5. Чи можна здогадатися, твір якого фольклорного жанру записується?
6. Якою була зйомка – постановочною чи репортажною?

Завдання 2 : Аналіз фольклористичної інформації, що її містить зображення виконання традиційного ритуалу (7 варіантів, Мал. 7–14).

Вивчити фото (слайд) і письмово відповісти на запитання:

1. Виконання якого, на вашу думку, ритуалу зображено?
2. Який це момент ритуалу?
3. Коли (століття? десятиріччя?) відбувається запис? Аргументи для датування.
4. Де (область?) відбувається запис? Ваші аргументи.
5. Вік та соціальний стан кожного з виконавців.
6. Техніка створення зображення. Коли це фото, якою була зйомка – постановочною чи репортажною?

Література:

Підручник. – С. 16–20.

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати подану нижче літературу.
2. Відповісти на контрольні запитання.

Контрольні запитання

1. Як розшифрує російський історик зображення на туровому розі з кургану Чорна Могила (Мал. 15)?
2. Які критичні зауваження ви могли би висунути проти цього розшифрування?
3. Як розшифрує український мистецтвознавець Д. Степовик символіку рельєфу в Буші (Мал. 16)?
4. Безперечні помилки Д. Степовика.
5. Варіант розшифрування рельєфу в Буші, запропонований С. Росовецьким (с.).
6. Критика розшифрування С. Росовецького.

Рекомендована література:

Основна

1. *Рыбаков Б. А.* Язычество древней Руси. – М., 1988. – С. 305–341;
2. *Степовик Д.* Скарби України: Науково-художня книжка. – К.: Веселка, 1991. – С. 28.
3. *Шаповалова Г. Г.* Севернорусская легенда об олене // Фольклор и этнография Русского Севера. – Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1973. – С. 209–223.

Практичне заняття 3. Технічні засоби фіксації та накопичення фольклористичної інформації. (Практичне заняття в комп'ютерному класі, 2 год).

План

1. Касетні магнітофони (диктофони). Правила запису. Практика записування на диктофон.
2. Електронні диктофони. Записування звуку на мобільний телефон.
3. Фотографування та відеозйомка.
4. Зберігання електронної інформації в комп'ютері та на носіях – дискетах, дисках, флешках.

Література

1. Підручник. – С. 62–63;
2. Круглов Ю. Г. Фольклорная практика. – М., 1979. – С.53–70.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати фрагмент підручника С. К. Росовецького.
2. Відповісти на контрольні запитання.

Контрольні запитання

1. Які ви знаєте основні типи аудіозаписуючої апаратури?
2. Основні правила запису на магнітофон, диктофон.
3. Основні методи аудіовізуального запису.
4. Правила запису на відеокамеру.
5. Чому всі технічні записи підлягають словесній та нотній розшифровці?
6. Правила зберігання записів на магнітоносіях і в комп'ютері.

Рекомендована література:

Основна

Підручник. – С. 49–54.

Додаткова

Круглов Ю. Г. Фольклорная практика. – М., 1979. – С. 53–70.

Практичне заняття 4. Основні форми організації збирання текстів у польовій фольклористиці. (Самостійна письмова робота в комп'ютерному класі, 2 год.)

План

А. Збирання за програмами.

Завдання: вивчити програми Етнографічної комісії ВУАН (за ксерокопіями, Мал. 17–21).

Письмово відповісти на запитання:

1. Чи є ця програма етнографічною чи фольклористичною?
2. Чи відтворюється в програмі сюжет відповідного твору (уявлення, повір'я, ритуалу тощо)?

3. Чи є, як на вашу думку, в тексті програми зайва інформація?
  4. Чи добавили би ви щось до цієї програми?
  5. Чому в наш час використання програм не забезпечило би помітної результативності?
- Б. Стационарна форма збирання.**
1. Отримайте у викладача умовне місце проведення фольклорної практики (Лубни, Бориспіль, Коростень, Баришівка тощо).
  2. Користуючись Інтернетом, встановіть можливості поселення студентів у райцентрі, їх харчування, виїзду на день у села. Встановіть також посадовців, до яких можна звернутися за допомогою в проведенні практики.
  3. Виберіть у районі села для проведення практики.
  4. Користуючись картою району, складіть маршрут об'їзду керівником практики сел, де працюють практиканти.

Література

1. *Підручник.* – С. 55–59.
2. *Шапвалова Г. Г.* Фольклорные фонды Рукописного отдела Института русской литературы АН СССР // Сов. этнография. – 1962. – № 2. – С. 139–144.
3. *Круглов Ю. Г.* Фольклорная практика. – М., 1979. – С.53–70.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати подані нижче наукові праці.
2. Відповісти на контрольні запитання.

Контрольні запитання та завдання

1. У чому полягає специфіка експедиційної методики збирання фольклору?
2. Основні недоліки експедиційної форми збирання.
3. У чому в збірнику П. Чубинського проявилися недоліки програмованої методики збирання?
4. Чому стационарна форма збирання в наш час є доцільнішою?

Рекомендована література:

Основна

1. *Підручник.* – С. 55–59.

Додаткова

1. *Квітка К.* Професіональні народні співці й музиканти на Україні. Програма для дослідів їх діяльності й побуту. – К., 1924.
2. *Никифоров А. И.* К вопросу о задачах и методах научного собирания произведений устной народной словесности // Изв. РГО. – 1928. – Т. 60. – Вып.1. – С. 82–85.

Практичне заняття 5. Тренування в записі фольклорних текстів. (2 год.)

План

1. Тренування у запису методом "Записано під диктовку, виправлено з голосу" (лірична пісня, балада).
2. Тренування у запису методом "У дві руки" (балада, міфологічна легенда).
3. Тренування у розшифровці технічного запису.

Література

Основна

1. *Підручник*. – С. 55–59.

Додаткова

1. *Круглов Ю. Г.* Фольклорная практика. – М., 1979. – С.53–70.
2. *Росовецкий С. К.* Нравственные нормы в фольклористике и их нарушения: Из украинского опыта // Славянская традиционная культура и современный мир. Выпуск. 11. Личность в фольклоре: исполнитель, мастер, собиратель, исследователь. Сборник научных статей. – М.: Государственный республиканский центр русского фольклора, 2008. – С. 233–250.
3. *Шапалова Г. Г.* Фольклорные фонды Рукописного отдела Института русской литературы АН СССР // Сов. этнография. – 1962. – № 2. – С. 139–144.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати фрагмент підручника С. К. Росовецького.
2. Відповісти на контрольні запитання

Контрольні запитання

1. Чому програму не варто було складати фольклористові-початківцю?
2. Чи взагалі можливо навіть за місяць праці на селі записати весь фольклорний репертуар?
3. Які тексти інформант воліє не виконувати перед фольклористом?

Рекомендована література:

Підручник. – С. 55–59.

Практичне заняття 5. Тренування в розшифровці рукописних джерел XI–XIX ст. (2 год.).

1. Розшифровка фольклорних текстів (графіто і берестяних грамот), записаних давньоруським уставом.
  - А. Разом з викладачем та колективно. (Мал. 22).
  - Б. Самостійна письмова робота (Мал. 23).
2. Тренування в читанні почерків XIX – початку XX ст.
  - А. Разом з викладачем та колективно. (Мал. 24).
  - Б. Самостійна письмова робота (Мал. 25–26).

Література

Основна

1. *Высоцкий С. А.* Древнерусские надписи Софии Киевской XI–XIV вв. – К., 1966. – Вып. 1.

Додаткова

2. *Медынцева А. А.* Древнерусские надписи новгородского Софийского собора. – М., 1977;

3. Жуковская Л. П. Новгородские берестяные грамоты. М., 1959. С. 60-61;
4. Каманін І., Вітвіцька О. Водяні знаки на папері українських документів XV і XVII вв.: 1566–1651. – К., 1923.
5. Мацюк О. Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.). – К., 1974.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати фрагмент підручника С. К. Росовецького.
2. Відповісти на контрольні запитання

Контрольні запитання

1. Чи можна лише за водяним знаком датувати рукопис точно, скажімо, до року?
2. Чому деякі варіанти літер українського скоропису 17 ст. відповідають латинському скоропису?
3. Чи можна достеменно відтворити українську мовну форму фольклорного твору, записаного польською латинкою?

Рекомендована література:

Основна

Підручник – С. 55–59.

Додаткова

Зісь Я. П. Палеографія: Навчальний посібник. – Львів, 1975.

Практичне заняття 7. Тренування в розшифруванні рукописних джерел XI–XIX ст. (2 год.)

1. Розшифрування українських фольклорних текстів, записаних польською латинкою.
  - А. Разом з викладачем та колективно. (Мал. 27).
  - Б. Самостійна письмова робота (2 варіанти, Мал 28–29).
2. Самостійна письмова робота: розшифрування рукопису фольклорного збірника О. Ткаченка. (2 варіанти, (Мал. 30–31) на картках).

Література:

Основна

1. *Кольберг О.* Казки Покуття / Упорядк. І. В. Хланти. Ужгород, 1991. – С. 322–323.
2. Украинские народные думы / Изд. подгот. Б. П. Кирдан. – М., 1972. – С. 71–72, 439.

Додаткова

1. Веснянки, колисанки та загадки, записані 1920 року у селі Кирилівці Григорієм Ткаченком / Підгот. до друку С. К. Росовецького, Ю. Б. Дядищевої-Росовецької, К. Ткаченко. – К., 2007.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати фрагменти підручника С. К. Росовецького.
2. Відповісти на контрольні запитання.

Контрольні запитання

1. Чи архів ІМФЕ можна вважати нормальним фольклорним архівом?
2. Чому до державного архіву можна дістатися лише за проханням іншої державної організації?
3. Чому в архівах фонди та читальні зали розміщуються у різних приміщеннях?

Рекомендована література:

Основна

1. *Підручник*. – 70–73.
2. Справочник научного работника: Архивы. Документы. Исследователь / Изд. 2. – Львов, 1983.

Практичне заняття 8. *Бібліографія та користування нею.* (Самостійна письмова робота, 2 год).

План

1. Знайомство з основними типами бібліографічних посібників.
2. Аудиторна самостійна писемна робота "Опис і характеристика бібліографічного посібника" (24 варіанти).

Завдання

Спільне завдання для всіх варіантів

1. Зробити бібліографічний опис книжки.
2. Визначити її жанр.
3. Визначити обсяг у друкарських аркушах.
4. Чи це бібліографічне видання. Якщо ж так, то до яких з двох основних типів бібліографії вона належить?

Індивідуальні завдання для варіантів

Варіант 1.

FFC. Complete Catalogue of the FOLKLOR FELLOWS' COMMUNICATIONS. – Helsinki, 1991.

1. Знайти працю Вальтера Андерсена "Імператор і абат".
2. Скільки коштує замовити видрук примірника праці В.Мансікки "Релігія східних слов'ян"?

Варіант 2. Варвара Павловна Адрианова-Перетц. – М., 1962 ("Материалы к библиографии ученых СССР").

1. Знайти праці з українського фольклору.
2. Яке скорочення присвоєне Запискам Історично-філологічного відділу Української Академії наук?

Варіант 3.

Гудзій М. К. Олександр Іванович Білецький. – К., 1959 ("Вчені Української СРСР").

1. Знайти праці про казку.
2. Виписати як позицію опис праці про "Слово о полку Ігоревім".

Варіант 4.

Українські письменники. Біо-бібліографічний словник. Том другий. – К., 1963.

1. Знайти праці Г. Дашкевича про фольклор.
2. Виписати як позицію опис праці М. Драгоманова про українські перекази.

Варіант 5.

Кость Григорович Гуслистий. – К., 1972 ("Бібліографія вчених Української СРСР").

1. Знайти праці про український фольклор.
2. Виписати як позицію працю про П. М. Попова.
3. Кому належить автограф?

Варіант 6

Instituto Italiano per gli studi storici. Catalogo della pubblicazioni. – Napoli, MCMXCIV.

1. Знайти розвідку Джузеппе Джаріzzo про Едварда Гібона і європейську культуру XIX ст.
2. Місце та рік видання.

Варіант 7.

Слово і Час. Систематичний покажчик змісту (1990–1999). – К., 2000.

1. Знайти працю про Євгена Товстуху. Випишіть як бібліографічну позицію.
2. Знайдіть позицію 2797. Чи фольклористична це праця?

Варіант 8.

Народ . 1890–1895. Систематичний покажчик змісту. – Л., 1970.

1. Знайти записи народних пісень.
2. Виписати як позицію публікацію казки про горілку.

Варіант 9

Життя й революція. 1925–1934. Систематичний покажчик змісту. – Л., 1970.

1. Знайти праці про українську етнографію.
2. Виписати як позиції праці Г.Ткаченка.

Варіант 10

Columbia University Bulletin. The Russian Institute. 1959–1960. – Ser. 60. – № 39.

1. Знайти працю, надруковану в Російському інституті про літературну політику в Радянській Україні. Випишіть її як бібліографічну позицію, вказавши рік і місце видання.
2. Чи читається в Інституті курс давньоруської літератури?

Варіант 11

План випуска Главной редакции восточной литературы ордена Трудового Красного знамени издательства "Наука" на 1989 год. – М., 1988.

1. Знайти праці про фольклор.
2. Знайти працю про давньоіндійський "Океан сказаній". Випишіть її як бібліографічну позицію,

Варіант 12

Єфремова Л. Каталог українського пісенного фольклору. Сюжетно-тематичний покажчик (любовна, родинно-побутова лірика та епіка) // Народознавство. Спецвипуск № 2. Лютий. 1994.

1. Знайдіть записи із збірки М. Грінченка.

2. Випишіть як бібліографічну позицію збірку П. Чубинського.

Варіант 13

Каталог палеотипов из фондов Львовской научной библиотеки им. В. Стефаника АН УССР. – К., 1986.

1. Знайти праці Мартина Кромера.
2. Знайти працю Йосипа Флавія. Випишіть її як бібліографічну позицію,

Варіант 14.

Mouton Slavic Books. – The Hague, 1973.

1. Знайдіть працю М. Драгоманова. Якою мовою надруковано розвідку?
2. Знайдіть працю К. Менгеса. Який стосунок вона має до українського фольклору? Якою мовою надруковано розвідку? Випишіть її як бібліографічну позицію.

Варіант 15.

Slavisticka folkloristiká. Informačni bulletin. – 1992. – 1–2.

1. Знайти працю Рачко Попова про святих близнюків у болгарському народному календарі.
2. Знайти працю про словенські колядки. Випишіть її як бібліографічну позицію.

Варіант 16.

Научно-реферативный бюллетень (Отечественная литература). – Минск, 1973. – № 5.

1. Знайти працю про білоруську частівку. Випишіть як бібліографічну позицію.
2. Знайти працю про білоруські прислів'я.

Варіант 17.

Дем'ян Григорій Васильович. Бібліографічний покажчик. – Л., 1989.

1. Знайти працю про Івана Франка в українському фольклорі.
2. Виписати як позиції праці В. Скуратівського.

Варіант 18.

Сергій Маслов XXV. – К., MDCCCXXVII. (Українські бібліологи).

1. Знайти праці про український фольклор та етнографію.
2. Яку монографію підготував С. Маслов до друку?
3. Цю книжку було надруковано накладом 300 нумерованих примірників. Який номер у цього?

Варіант 19.

Опис автографів українських письменників. – К., 1959.

1. Знайти автографи Марка Вовчка, в яких згадується П. О. Куліш.
2. Виписати як позицію опис авторської казки Лесі Українки.
3. Кому належала книжка?

Варіант 20.

Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку XX ст. Бібліографічний покажчик. – К., 1967.

1. Знайти фольклорні матеріали в альманасі "Сніп".
2. Виписати як бібліографічну позицію пісню про Левенченка в альманасі "Молодик на 1943 год. Часть вторая".

Варіант 21.

Слово о полку Игореве. Библиографический указатель. 1968–1987 годы. – Ленинград, 1991.

1. Виписати праці про образ сокола у “Слові о полку Ігоревім”.
2. Знайти працю П. Житецького. Виписати як бібліографічну позицію.

Варіант 22.

NIF. Newsletter. – 4. – 1995.

1. Знайти працю про оповідний світ фінських чарівних казок. Виписати як бібліографічну позицію.
2. Знайти інформацію про Роджера Д.Ебрехемса та його фото.

Варіант 23.

NIF. Newsletter. – 3. – 1995.

1. Знайти іспанський каталог казкових сюжетів. Випишіть як бібліографічну позицію.
2. Коли і де було проведено конференцію про балади?
3. Часопис про шаманізм.

Варіант 23.

Энциклопедия "Слова о полку Игореве". СПб., 1995. – Т. 3.

1. Знайти і виписати як бібліографічну позицію статтю про Кощея.
2. Знайти статтю про О. Маркевича.

Варіант 24.

Бібліографічний покажчик шевченкознавчих праць. 1860–2003 / Автор-укладач В.І. Гнатенко // *Задорожна Л. М., Семенюк Г. Ф., Росовецький С. К., Вільна Я. В. та ін.* Шевченкознавство у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (1860–2003). – К., 2004. – С. 227–321.

1. Знайти статтю А. Котляревського про історичне значення фольклорних творів.
2. Знайти статтю А. Лободи про Шевченка як про голос народної душі (1921).

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати фрагмент підручника С. К. Росовецького.
2. Відповісти на контрольні запитання

Контрольні запитання

1. Чому фахівцеві не варто звертатися до рекомендаційної бібліографії?
2. Чи може фольклорист в наш час обмежитися літературою тільки рідною мовою?
3. В чому полягає призначення реферативних видань?

Рекомендована література:

Підручник. – С. 135–139.

Практичне заняття 9. Ідентифікація фольклорного джерела. Самостійна письмова робота (1 год.).

Спільне завдання для всіх варіантів

5. Зробити бібліографічний опис джерела.
6. Визначити його жанр.
7. Датувати.
8. Охарактеризувати зміст, форму та стосунок до фольклору.
9. Як би ви використали інформацію цього джерела для своєї наукової роботи?

Індивідуальні варіанти:

Це 25 фольклористичних джерел (рукописи, ксерокопії, фото, слайди, диски, книжки, вирізки, окремі видруки статей) у файлах, де додаються й завдання до кожного варіанта:

1. International Society for Folk Narrative Research. Members. 2007.
2. Веснянки, колісанки та загадки, записані 1920 року у селі Кирилівці Григорієм Ткаченком / Підгот. до друку С. К. Росовецького, Ю. Б. Дядищевої-Росовецької, К. Ткаченко. – К., 2007. – 135 с.
3. Пономаренко Л.Г. Пісні Марусі Чурай: Текстологічний аспект. Автореферат дис... кандидата філол. наук. – К., 2003.
4. Отчет о фольклорной практике... с. Безгіново, 1973. Рукопис.
5. Казки Буковини. Казки Верховини. Ужгород, 1968.
6. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные, сравнил с великорусскими песнями Х. Ящуржинский / Особий оттиск из "Русского филологического вестника". – Варшава, 1880.
7. Перетц В. Українські думи в новому виданні К. М. Грушевської. Львів, 1928 (Окремий віддрук з Етнографічного вісника).
8. FF network. For the Folklore Fellows. – December 2007. № 33.
9. Русалка Дністрова. (Фотокопія з видання 1837 р.). – К., 1972.
10. Чумацькі пісні. – К., 1976. (Українська народна творчість).
11. Де живе жар-птиця? / Записав І. Гурин. К., 1991.
12. Фядосік А. С. Принципы класифікації і видання фольклорних творів у шматковому зводі беларускої народної творчості. Мінск, 1983.
13. Киевская старина. Год второй. Том VII. Сентябрь и октябрь. – К., 1883.
14. Мова та стиль українського фольклору. – К., 1996.
15. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. Извлечено из нынешняго народного быта Н.А. Маркевичем. – К.: , 1991. (Репринт. воспроизв. изд. 1860 г.).
16. Грушевський. – Т. I.
17. Народна творчість та етнографія (будь-який випуск).
18. Русский фольклор (будь який том).
19. Советский фольклор. Сборник статей и материалов. – 1935. – № 2–3.
20. ISFNR Newsletter. – March 2007. – No 2.
21. Фольклористичні зошити. Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 9.
22. Народні пісні в записах Степана Руданського. / Упорядк., вступ. стаття і прим. Н.Н. Шумади. – К., 1972.
23. Усна епіка: етнічні традиції та виконавство. Мат-ли Міжнародн. конф., присвяченої пам'яті Ф. Колесси та А. Лорда. Ч. I: А–Л. – К., 1997.
24. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції. – К.; Тернополь, 2002.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати фрагмент підручника С. К. Росовецького.

2. Відповіді на контрольні запитання

Контрольні запитання

1. Чим рукописне джерело відрізняється від друкованого?
2. Чи є комп'ютерний видрук друкованим джерелом?
3. Які права забезпечує авторіві «копйрайт» на його творі?

Рекомендована література:

Підручник. – С. 139–151.

ПОСИЛАННЯ

¹ *Перетц, В. Н.* Краткий очерк методологии истории русской литературы. Пособие и справочник для студентов, преподавателей и для самообразования. / В. Н. Перетц, предсл. С. К. Росовецкого, А. Н. Дмитриева. М.: Изд-во Государственная публичная историческая библиотека, 2010. С. 40.

² *Ключевский В. О.* Древнерусские жития святых как исторический источник. М., 1871. С. 359.

³ *Котков С. И.* Лингвистическое источниковедение и история русского языка. М., 1980. С. 5.

⁴ *Хоралек, К.* Лингвистика и фольклористика // Проблемы на българския фолклор : доклади и изследвания. София, 1972. Т. 1. С. 396.

⁵ *Высоцкий, С. А.* Древнерусские надписи Софии Киевской XI–XIV вв. К., 1966. С. 109; табл. XVII–XVIII. Тут і нижче транскрипцію в давньоукраїнських текстах спрощуємо.

⁶ *Німчук, В. В.* Давньокиївські написи – пам'ятки літератури XI–XII ст. // Писемність Київської Русі і становлення української літератури : зб. наук. праць. К., 1988. С. 29.

⁷ *Повість врем'яних літ : літопис (за Іпатським списком) / пер., післямова, комент. В. В. Яременка.* К., 1990. С. 462.

⁸ *Рыбаков Б. А.* Древняя Русь : Сказания. Былины. Летописи. М., 1963. С. 120.

⁹ Цитую, змінивши дещо пунктуацію, за: *Величковський, Іван.* Твори / підгот. тексту та комент. В. П. Колосової та В. І. Кречотня. К., 1972. С. 143–144, 146.

¹⁰ *Зіновій, Климентій.* Вірші. Приповіді посполиті / підгот. тексту І. П. Чепиги. К., 1971. С. 211.

¹¹ *Гнатюк, В. М.* Українська народна словесність. (У справі записів українського етнографічного матеріалу) // *Гнатюк, В. М.* Вибрані статті про народну творчість. К., 1966. С. 55.

¹² *Квитка, К. В.* Избранные труды : в 2 т. М., 1971. Т. 1. С. 78.

¹³ *Коккьяра, Дж.* История фольклористики в Европе / пер. с итал. М., 1960. С. 264.

¹⁴ *Лобода, А.* Українська етнографія після Жовтня // Пролетарська правда. 1927. № 211 (30.X).

¹⁵ *Квитка, К.* Професіональні народні співці й музиканти на Україні. Програма для дослідів їх діяльності й побуту. К., 1924.

¹⁶ *Никифоров, А. И.* К вопросу о задачах и методах научного собирания произведений устной народной словесности // Изв. РГО. 1928. Т. 60. Вып. 1. С. 82–85.

¹⁷ *Arvidson, A.* Symposium on Oral Narration. Umea, May 25, 1992 // NIF Newsletter. Turku, 1992. № 2. P.1.

¹⁸ *Гнатюк, В.* Передне слово // Галицько-руські народні анекдоти / зібрав В. Гнатюк. У Львові, 1899. С. 1.

¹⁹ Викладені в підрозділі основні принципи фольклористичної збирацької діяльності відповідають і методам польової роботи в сучасній соціальній антропології, узагальненим Б. К. Малиновським і А. Р. Редкліфом-Брауном. Див.: *Malinowski, B.* Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea. London, 1922. P. 3–11; *Radcliffe-Brown, A. R.* The Methods of Ethnology and Social Anthropology // Method in Social Anthropology. Bombay, 1973. P. 28.

²⁰ *Земцовский, И. И.* О мелодической "формульности" в русском фольклоре // Русский фольклор. 1987. Т. 24. С. 127.

²¹ *Маранда, П., Кёнгас-Маранда, Э.* Структурные модели в фольклоре // Зарубежные исследования по семиотике фольклора / пер. Т. В. Цивьян. М., 1985. С. 194. Англomовний оригінал праці надруковано 1971 р.

²² *Бріцина, О.* Усна теорія і текстологічне дослідження української прозової традиції // Усна епіка : Етнічні традиції та виконавство : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяченої пам'яті Ф. Колесси та А. Лорда. К., 1997. Ч. I. А–Л. С. 32. Зазначимо, що далі О. Бріцина використовує термін "усний текст", а доповідь її присвячено саме "текстологічним" проблемам. Див. ще: *Левинтон, Г. А.* "Интертекст" в фольклоре // Folklore in 2000. Voces amicorum Guilhelmo Voigt sexagenario. Budapest, 2000. P. 21–23.

²³ *Нонко, L.* The Quest For Oral Text: the Third Vave? // FF Network for the Folklore Fellows. 1996. № 12. June. P. 1. Цит. за працею О. Бріциної (с. 32–33).

²⁴ *Веселовский, А.* Миф и символ // РФ. 1979. Т. 19. С. 196.

²⁵ *Picchio, R.* Questione della lingua e Slavia Cirillometodiana // Studi sulla questione della lingua presso gli slavi. Roma. 1972. P. 13–16.

²⁶ *Чистов, К. В.* Народные традиции... С. 137.

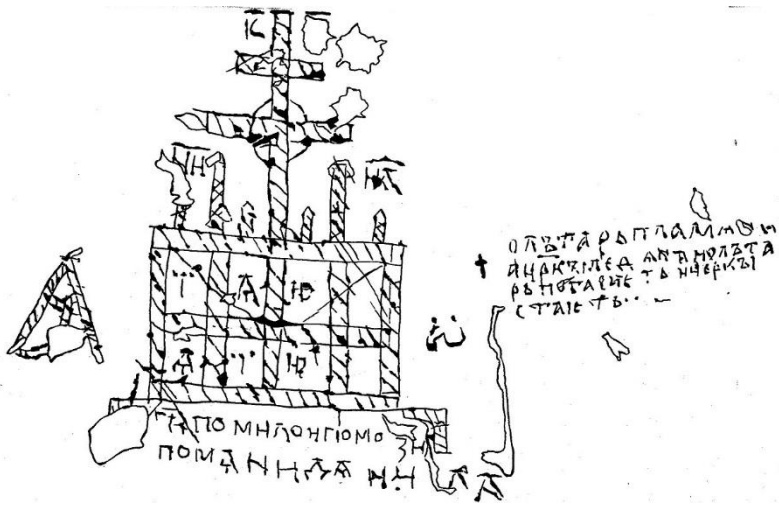
²⁷ *Юзвенко, В. А.* Взаємозв'язок фольклорних жанрів у їхньому історичному розвитку // Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору / за ред. В. А. Юзвенко. К., 1973. С. 19.

²⁸ *Степовик Д.* Скарби України: Науково-художня книжка. – К.: Веселка, 1991. С. 28.

²⁹ *Шаповалова Г. Г.* Севернорусская легенда об олене // Фольклор и этнография Русского Севера. – Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1973. С. 219.

³⁰ Див.: *Шевчук С.* Народознавчі збірки // Пам'ятки України. 1988. № 3. С. 48–49.

МАЛЮНКИ

Малюнок 1. Графіто в Софії Київській, що містить давню «загадку».

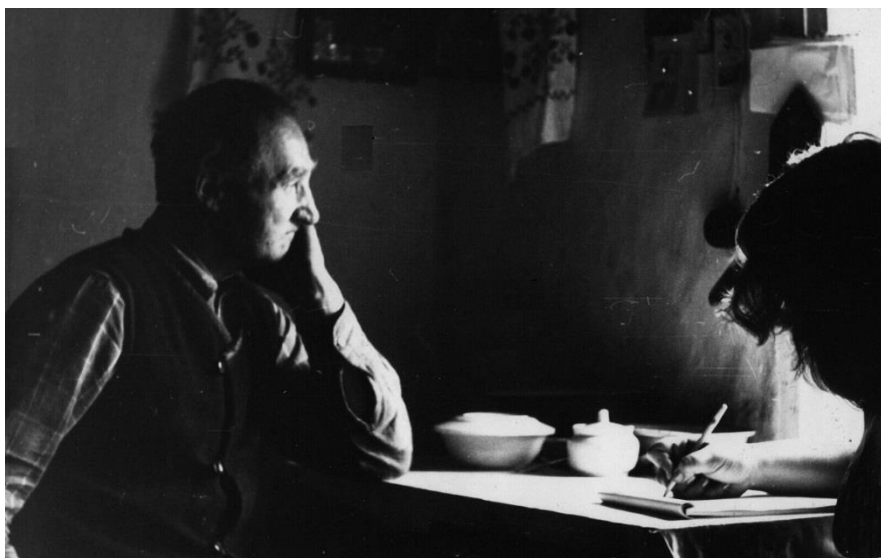

Малюнок 2. Фонограф.

Малюнок 3. Фольклорист П. Якушкін. 50-ті рр. XIX ст.

Малюнок 4. Запис від Т. Дермільова, с. Бояро-Лежачі.

Малюнок 5.

Малюнок б. Запис від Є. Компанець.

Малюнок 7.

Малюнок 8.

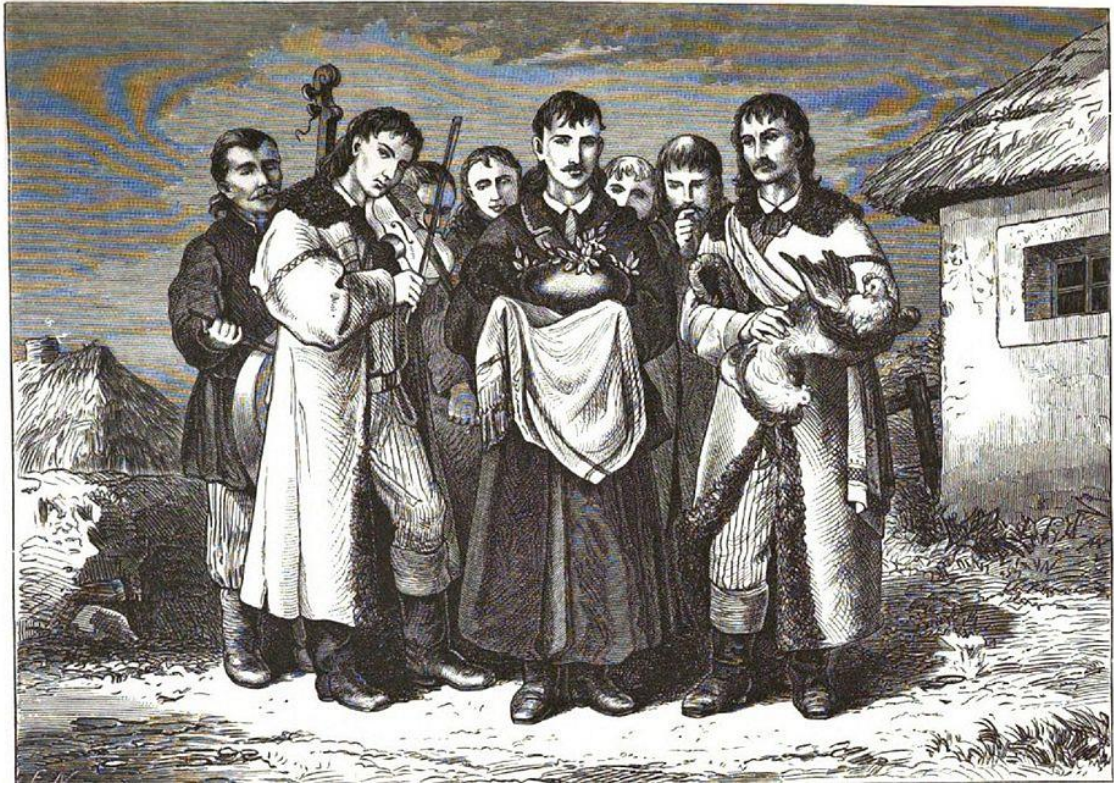

Действующие лица в обряде ..

1. Соломенный дед (Поводырь);

2. Коза; 3. Судья; 4. Турок; 5. Козак; 6. Лекарь; 7. Цыган; 8. Баба с ребёнком.

Малюнок 9.

Малюнок 10.

Малюнок 11.

Малюнок 12.

Малюнок 13.

Малюнок 14.

Малюнок 15.

Малюнок 16.

У. С. Р. Р.
ВСЕУКРАЇНСЬКА
АКАДЕМІЯ НАУК
ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ.
Київ, вул. Короленка, 54.

ПРОГРАМА

ПРО ПІСНЮ „ОЙ ПОЇХАВ КОРОЛЕВИЧ ТА Й НА ПОЛЮВАННЯ“.

1. Чи співають у вас пісні „Ой поїхав королевич та й на полювання“? Запишіть її, коли можна, то й з нотами. Хто її співає найчастіше (хлопці, дівчата, баби)? Чи всі знають цієї пісні, чи вона вже забувається у ваших місцях? Чи є перекази, казки, оповідання, пов'язані з цією піснею? Запишіть їх як-найточніше.

2. Чи співають у вас пісні про те, як один чоловік поїхав з дому і йому приснилося, що у нього з-під правої руки вилетів сокіл. Баба розгадує цей сон, кажучи, що його жінка породила дитину, а сама померла. Повернувшись додому, чоловік застав усе так, як казала баба. Запишіть ці пісні, заготуйте, хто їх співає (баби, дівчата, хлопці).

3. Запишіть взагалі пісні, казки, оповідання чи перекази про смерть жінки від пологів.

4. Запишіть прикмети, що віщують смерть близької людини, родичів, то-що.

Зібраний матеріал і запитання з приводу збирання треба надсилати на адресу Етнографічної Комісії (Київ, Всеукр. Академія Наук, Етнографічна Комісія, Вул. Короленка, 54). На адресу Комісії листування й матеріали пересилаються **безплатно** на підставі декрету Раднаркома СРСР від 26/ХІІ—1922 і декрету Раднаркома УРСР від 9/ІІІ—1923 та об'їзника Наркомпоштеля 20/ІІІ—1923 за № 32/212.

Дозволяється випустити в світ.

В. об. Неодмінного Секретаря Академії Наук, акад. *О. Корчак-Чепурківський*.

Київський Окрліт № 232.

3 друк. Всеукр. Акад. Наук. Зам. 648—5000.

У. С. Р. Р.
ВСЕУКРАЇНЬСКА
АКАДЕМІЯ НАУК
ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ.
Київ, вул. Короленка, 54.

ПРОГРАМА
ПРО ГАДЮКУ.

Занотуйте назви гадюки, які є у вашій місцевості. Яка різниця між гадюкою і вужем, який зв'язок між ними? Звідки взялася гадюка, коли вони з'являються весною і зникають на зиму? Чи є вірування, що гадюки на Здвиження (14 вересня с. с.) залазять у землю, а на Рухмана (8 квітня с. с.) вилазять? Які оповідання про це ви чули? Чи довго живе гадюка? Що розповідають у вас старі люди про „старшу гадюку“, або „царицю—гадюку“? Що розказують про гадюче царство, де воно є? Яку силу має гадюча шкура або гадюче м'ясо, гадючий зуб? Яку таємну силу має гадюка? Чи вміє вона говорити? Чого у гадюки немає ніг? Що говорять про тих гадюк, що лазять по кладовищу? Які чари, дання й т. і. пов'язано з гадюкою? Чого гадюка не може дивитися на сонце? Що робити, як гадюка вкусить? Чи буває кара тим гадюкам, що кусають людей? Що розповідають про людей, що вміють поводитись з гадюками і мають над ними силу? Що буде, як гадюку розрубати на шматки? Яка кара чи нагорода тому, хто гадюку в'є? Що таке полоз? Запишіть оповідання про велетенських гадюк. Запишіть оповідання про тих людей, що у них у середині жила гадюка. Занотуйте перекази, оповідання й казки про гадюку та вужа.

Зібраний матеріал і запитання з приводу збирання треба надсилати на адресу Етнографічної Комісії Київ Укр. Академії Наук, Етнографічна Комісія, Вул. Короленка, 54). На адресу Комісії листування й матеріали пересилаються **безплатно** на підставі декрету Раднаркома СРСР від 26/ХІІ—1922 і декрету Раднаркома УРСР від 9/ІІІ—1923 та обіжника Наркомпоштеля 20/ІІІ—1923 за № 32/212.

Дозволяється випустити в світ.

В. об. Неодмінного Секретаря Академії Наук, акад. *О. Корчак-Чепурківський*.

Київський Окрліт № 232.

З друк. Всеукр. Акад. Наук. Зам. 848—5000.

Малюнок 18.

У. С. Р. Р.
ВСЕУКРАЇНСЬКА
АКАДЕМІЯ НАУК
ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ.
Київ, вул. Короленка, 54.

ПРОГРАМА ПРО ВОДУ.

Розпитайте у старих людей—звідки узялась вода, з чого вона? Чи можна плювати у воду? Чи вважають воду за святу, і що буває за непошану до неї? Запишіть оповідання чи вірування про те, як світ повстав із води. Чи є вода на небі та під землею? Що таке непочата вода? Де береться вода в дощі, колодязі, криниці, річці, ставку, морі? Чого висихає вода в річках і криницях? Чи вірують, що є такі моменти, коли вода усюди перетворюється на вино і коли це буває? Коли святять воду (зазначте дні), як називається вода в залежності від того, коли вона освячена, і на що її вживають? Опишіть, коли вода вживається на ліки (напр. п'ють святу воду) і од яких хвороб? В які дні купання у воді приносить здоров'я і силу? Які замовляння та обряди пов'язані з водою? Запишіть ті замовляння як-найточніше. Які назви єсть для води? Яку силу має вода „з трьох криниць“, „з семи колодязів“? Чи кидають гроші у криницю, колодязь і для чого?

Зібраний матеріал і запитання з приводу збирання треба надсилати на адресу Етнографічної Комісії (Київ, Всеукр. Академія Наук, Етнографічна Комісія, вул. Короленка, 54). На адресу Комісії листування й матеріали пересилаються **безплатно** на підставі декрету Раднаркома СРСР від 26/XII—1922 і декрету Раднаркома УРСР від 9/III—1923 та обіжника Наркомшестеля 20/III—1923 за № 32/212.

Дозволяється випустити в світ.

В. об. Неодмінного Секретаря Академії Наук, акад. *О. Корчак-Чепурківський*.

Київський Окрліт № 232.

З друк. Всеукр. Акад. Наук. Зам. 648—5000.

У. С. Р. Р.
ВСЕУКРАЇНЬСЬКА
АКАДЕМІЯ НАУК
ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ.
Київ, вул. Короленка, 54.

ПРОГРАМА
ПРО ВОГОНЬ.

Що розповідають у вас про огонь—хто його видумав, звідки він узявся, з чого він? Чи вважають вогонь за святий; чи можна при ньому лягати, плювати в нього, і як ні, то через що? Чи треба шанувати вогонь, і що буває за непошану до нього? Чи можна в огонь кидати щось брудне, нечисте? Чи є звичай хрестити вогонь, коли ставлять на нього варитися їжу? Чи може огонь говорити? Як уявляють вогонь? Чи є вогонь на небі, в середині землі, під землею і який зв'язок їх з вогнем земним?

Запишіть,—коли, при яких обрядах вживається вогонь (палять „дідуха“, на купала, на весіллі й т. д.)—точно описавши кожний обряд. Чи є перекази, що душа—це вогонь? Чи є вірування, що вогонь це янгол, і що про того янгола розповідають? Що значать огники на кладовищі?

Розпитайте, чи вживають вогонь як ліки (припалюють рани й т. д.). Що таке „живий“ вогонь? Коли, хто й для чого його здобуває? Допитайтеся у старих людей, чи немає замовлянь, де згадувався-б вогонь?

Запишіть казки, оповідання і перекази, пісні, пов'язані з вогнем.

Зібраний матеріал і запитання з приводу збирання треба надіслати на адресу Етнографічної Комісії (Київ, Всеукр. Академія Наук. Етнографічна Комісія. Вул. Короленка, 54). На адресу Комісії листування й матеріали пересилаються **безплатно** на підставі декрету Раднаркома СРСР від 26/ХІІ—1922 і декрету Раднаркома УРСР від 9/ІІІ—1923 та об'їзника Наркомпошти 20/ІІІ—1923 за № 33/212.

Дозволяється випустити в світ.

В. об. Неодмінного Секретаря Академії Наук, акад. *О. Корчак-Чепурківський*.

Київський Окрліт № 232.

З друку. Всеукр. Акад. Наук. Зам. 848—8000.

Давши відповіді на ці запитання, записуйте як най докладніше всі весільні обряди в тому порядку, як вони відбуваються. Описуючи той чи інший момент весілля, наведіть пісні, що їх тоді співають, докладно зазначте рухи дієвих осіб, не забудьте згадати про музик. Зібраний матеріал і запитання з приводу збирання треба надсилати на адресу Етнографічної Комісії (Київ, Всеукр. Академія Наук, Етнографічна Комісія, Вул. Короленка, 54). На адресу Комісії листування й матеріали пересилаються безплатно на підставі декрету Раднаркома СРСР від 26/ХІІ—1922 і декрету Раднаркома УРСР від 9/ІІІ—1923 та об'їзника Наркомпоштеля 20/ІІІ—1923 за № 32/212.

ПРОГРАМА ПРО ВЕСІЛЛЯ № 2

Вінчання. Чи повинні молоді перед вінчанням сповідатись і причащатись? Коли це робиться? Коли і хто ходить єднати попа на оглас і на вінчання? Що дають попові окрім грошей? Які звичаї одбуваються в домі молоді? Чи бувають пострижини молодого? Як виряджають молодого з дому? Чи йдучи (або їдучи) на вінчання заходить молодий по молоду? Які обряди виконуються в молоді? Як і хто розплітає та заплітає молодій косу? Що влітають у косу? Чи буває, що косу розплітають молодій не дома, а в церкві? В яких випадках це буває та як робиться? Як убірають молоду під вінець? Хто та як зустрічає молодого і його дружбу, як приходять вони до молоді перед вінчанням? Яких звичаїв додержуються, виряджаючи молодих до церкви? Чи посипають чим або чим кроплять весільний поїзд? Чи треба, щоб до повороту з вінчання ворота були розчинені? Для чого це? Що роблять для того, щоб молодих не зурочили? Як улаштовується весільний поїзд? В якому порядку їдуть? Чи везуть і хто везе весільний меч (шаблю), коровай, корогву й т. ін.? Хто їде з весільним поїздом, а хто мусить лишатися дома? Через що це так? Яких звичаїв додержуються і в які прикмети вірять молоді та їхня дружба в дорозі й під час вінчання? Які є прикмети про майбутнє життя молодих, а також прикмети, що стосуються весільної дружби? Чи уважається, що повінчані можуть жити як чоловік і жінка, хоч-би весілля й не справляли, чи конче потрібно одбути весілля? Чи весілля справляють того-ж таки дня як і вінчання, чи пізніше й коли саме? Як що пізніше, то чи живуть молоді до весілля окремо чи разом і в кого—у молоді чи в молодого? Чи буває весілля без вінчання і як воно справляється? Якого значіння надають записуванню у Загс'ї? Що більше важить: чи запис у Загс'ї чи вінчання, чи весілля, щоб шлюб мав силу? В якій мірі форми нового побуту позначились на весіллях у вашій місцевості? До кого їдуть молоді після вінчання? Як на цей раз порядкується весільний поїзд? Хто, де, з чим зустрічає молодих? Як буває вдягнена теща? Як поводить молодий, коли його частують? Що він робить з чаркою? Чи обводять молодих навколо діжи? Хто та як обводить? Де стоїть діжа, й що на неї кладеться? Чи провадять (і як) молодих по-під віком? Які інші обряди відбуваються перше ніж зайти до хати? Чи заводячи молодих на посад обводять їх круг стола? Як одбувається обід? Чи на обід завсіди подаються тільки певні справи? Чи уживають на весілля купованого м'яса? Чи їдять молоді спільно з гостями? Чи їдять вони те-ж, що й гості? Які обов'язки під час обіду виконує дружка? Коли та як прощається дівчина з своєю вулицею та з своїм дівуванням?

РАДЪЗКЕХОТЪКЕ
 СНОВНАТЪВНТОМНРЕ
 НІПНЛНЛТЪЗВНЧЮСЪДЕ
 ЯТРИНДМЪПОЩЕЛЪННЪМЪ
 ДАБЪГОСЛОВНБЪЖЕНЪІВЪДА
 ДЕМОУБЪЗВЪДААНІПЪСЕННЪ
 АМНЪ

Малюнок 22.

ГРАМОТА: ШТЗЖНЗНОМНРА: КЗМНІЇОУМЕ:
КОУПНЛЗЕСН: РОБОУ: ПЛЗСКОБЕ: АНЗНЕМА:
ВЗТОМЗ: АЛАКЗНАГЗМН: АНЗНЕСАФРОУ
ЖННА: ПОМАПДРОУ: УНЛА: АНЗНЕСКА: ПОСЗ
ЛНКЗТОМОУ: ПЛОУЖЕВН: ГРАМОТ: ОУ: ЕЛН
ОУНЕГОРРБА: АСЕТНХОУОУ: КОНЕІСОУПН
ВЗ: НІКЗНАЖЗМОУЖЗВЗСАДНВЗ: ТАНАСА
ВОА: АТЗН АТФЕЕСНЕСВЗЗАЛЗК ОУНЗ:
ТЕХЗ: АНЕСМЛН: ННЦЗТЗЖЕ ОУНЕГО:

Малюнок 23.

18.XI.913

Александровиче каждый,
Александр Александрович!
Я факторан - и прошу
дома по крайней мере
до 24го. Маршалово, Вы
считаете с факторан управе
эти время, дабы мы с
Лукьян. судовой выписки
готовности с Вами в
связке. Все ли учить.
Вы факторан? Уроки ли
Лесина? (где делится,
там в. л. (Лукьян)). По
факторан, чтоб Вам вы.
Итак не отор как и так
диск. Нам Меретин

Малюнок 24.

про Козака Салайдалного.

Ой на горі твій шмигль жинуть,
а по під горою,
то під землею
бувають ідоуть.

По парію Дорошівка
Виде своє ліско
Виде запорошке
Дорошівка

По середній парію Воронівка
Виде парію коняцька
Виде парію Воронівка
Самітні, думки.

А парію Салайдалний
Ще парію шмигль
На парію да парію
Необачний!

Ой, верни, Салайдалний!
Возьми свою шмигль,
Возьми свою парію
Необачний!

Завдання. 1. Передайте текст сучасною українською графікою. 2. Якою графічною системою, на вашу думку, «кулешівкою» чи «ярижкою», відтворено український текст? 3. Цей текст літературний чи фольклорний? Обґрунтуйте свою думку. 4. Що було сфотографовано – окремий архівний аркуш чи сторінку з рукописного збірника? Якщо це був рукописний збірник, то в якому місці його знаходилася сторінка? 5. Чи є в тексті російські слова? 6. Де рукопис зберігався? Обґрунтуйте свою думку. 7. Коли було його написано. Обґрунтуйте свою здогадку. 8. Знайдіть виправлення. Навіщо, на вашу думку, його було зроблено.

Малюнок 25.

Завдання. 1. На фото маємо два тексти. Передайте їх сучасною українською графікою. 2. Чим, «кулешівкою» чи «ярижкою», їх відтворено? 3. Що було сфотографовано – окремий архівний аркуш чи сторінку з рукописного збірника? 5. Чи є в тексті російські слова? 6. Коли було створено цей рукопис? Обґрунтуйте свою здогадку. 7. Назвіть жанр кожного з текстів. 8. Як тепер прийнято називати жанр, що про нього мова в другому тексті? Текст якого жанру наводиться там. Навіщо?

солов'їни співають, пташки щебеталили,
та тоді їх не чути буде. Та нам немає ні
братика, ні сестрички, та немає ніякої ні
родиночки ні дружиночки... Ох! моя сестрице
моя порадице, моя заступнице, та як же ми
тебе забудем та як ми без тебе будем?...
Ох! та коли не ти до нас у гості прийдеши?
Ми не тебе дільше не поважимо, ти не до нас
дільше не прийдеши ні на Різдо ні на Великдень,
ні в піст, ні в Ілестці а в мене ось нема ні
одної, крім тебе, рідної сестриці!.. Ох! та
звідки ж я тебе висядатиму, чи в кричине.
бікоче, чи з гори, чи з долини, чи з-за червоної
калти?!

Це голосила дівчина над сестрою що вмерла від...

Випинтування

Випинтування, як і заповіди, існують у
новини ринку на вірі в силу слова. Що лю-
де, особливо селяни, вірять в силу слова, то про
це свідчить така народня приказка, або ане-
кдот. «До одного дідного селянина зайшов на
ніч подорожник. Сіла вся семья і подорожника
коло хати вєрєати. Токн там инш. вїз-
муть по ложці, по друці, а подорожник
вїсе і вїв всі салушки».

Малюнок 26.

- 1 Oy od Pola Kiliymskoho idet kozak netiaha,
 Rukoju machaie,
 Ny o czym nedbaie.
 Oy u ioho sermiazyna po kolina,
- 5 Na niu postoly bobrowyi,
 Onuczy bawelnianyi,
 Napotym piszczal semipiadnaia za pleczyrna.
 Az hde sie wziaw Tataryn stary borodaty,
 Na dwoch koniach lysawych za nim uhaniaie.
- 10 'Az do niego kozak promowlaie:
 «Stary Tataryne borodaty,
 Czoho ty za mnoiu uhaniaiesz?
 Czy na moi zbroi iasnyi,
 Czy na moi koni woronyi,
- 15 Czy na moi szaty dorohyi?»
 Szczo promowyt stary Tataryn borodaty do kozaka
 Zaporowskoho:
- «Ne nabihaiu na twoi koni woronyi,
 Ani na twoi szaty dorohyi,
 Ne nabihaiu ia na twoiu zbroiu iasnoiu,
- 20 Tylko ia nabihaiu na tebe, kozaka mołodoho.
 Kolib tebe myni sudyw Buh uziaty,
 Ne zarykaw by ia sie w Kily za tebe szlykom
 czerwonciu w braty».
- Az promowyt k niomu kozak Ukrainski:
 «Stary Tataryne borodaty,
- 25 Ne tak to mene treba wziaty,
 Treba zo mnoiu w Kilymskom polu pohulaty».

Малюнок 27.

waje tiazko?... szczo? ne tiazko? toż to wono ce skotyna ni slo-
wa... ale bratia i skotyna maje sobi rozum, maje nawet czuwstwo!
skaży meni czy tobi nikoły ne prychodyło na dumku?... ale meni
czasto, czasto zhadajetsia niby... szczo za żytie nasze i jej bohu
prawda?! idesz sobi po ułyci, usiak smotryt' czasom plune odwer-
netsia!.... ide jaka pani to tak zadom utikaje, ta vse zadom, ta
vse zadom ani nawet hlane.... boto nawet zady babski takii szeroki,
teper zawyłysia szczo nawet ne wydko! Druhij ide jak zostrine to
tak znouu jak zanese w dumci, szczo z oczej piznajesz ot zdajetsia
woźme tebe tak uchopyt' z tyłu i do wody wkine! czy my wże ne
lude, czy duszi swiatoy ne majem, szczoż oce my wynny!? Nu bra-
tia! raz kołys jej bohu! o! wże cioho wo wik ne zabudu! idu sobi
po ułyci aż biżył' sobaka, nu druhii tam hawkajut' hołosiat' i bre-
szut', toj tak a toj tak, toj toneńko, a toj znouu wyje... ja idnoho
ubyw hakom pidchopyw pod źebro, kost' złomałaś, duże muciu-
wawsia chotiw use wyrwatysia z haka!.... ja cejeju hołomachoj po-
tom, po hołowi iden, druhij raz i tretij a win i zastyh! idu da-
lej biżył' tak sobaczka; wona buła newelyka, chwostyk w horu
zakrutyła, taka weselenka, wydno mene ne zaznała! ja do nei
tak zastukaw, szczo wże znaczyt' basta, ne mohła wże ni siudoju,
ni tudoju bihty.... tilki ja za hak rukoju beruś szczo schopyty,
nyżkom pomaleńku szczooby pidcypyty, wona stała na dwóch łap-
kach uklęknęła niby..... klęczyt, klęczyt' na chwostyku peredom
do mene i zawyła po swojemu zowsim jak detiatko! Nu ja jak po-
baczyw... jak pobaczyw tilki taj zaplakaw mij bratyku sliozamy
jej bohu! odwernuwsia bokom wprawo... żywy sobi kažu aże ży-
tia i dla tebe znat' szczo doroheje!! jakoś samo pod tu poru, ne
dawno buw wyjšow z bołnyci.... serce buło trezwiszczeje tohdi,
trochi odpoczyło.... oto pamiatajesz jakto mene Czastnyj « na sta-
romu » popobyw tak straszno, szczo ja tohdi znajesz leżaw pow
hoda w bołnyci! ta szczo popobyw tak nawet zowsim ponapra-
sno! Żytia nasze żytia! swit, swit! druhim tak a druhim tak, koły
ce wono projde koły pereminyt' swit, swit he! łuczsze by johu ne
znaty, ne baczyty okom, nechaj łuczszeb zapłuszczylaś otaja po-
wika i tak jak u hrobi! czy my żywem w switi czy ni ja i sam
ne znaju! u tebe czujesz! czujesz bo?

Hycel 2. Czoho?

Hycel. U tebe wsi skóry sobaczy powysechały, czy ni? (odchodzą).

SCENA 10.

Hapka i popadia.

(Popadia przechodząc po ulicy spostrzega Hapkę).

Popadia. (woła z daleka): Marto, Marto, czoho tam stoisz? ldy siuda czoho stoisz! *(zbliża się):* a! ce ne Marta, to ktoś druhij, a ty z witkil?

Hapka. Z Rohiznoi prosza pani!

Popadia. A! to pewno na bohomolije przysła ty siudoju? prawda ty z sela?

Hapka. A tak, dumaju wże razem pomołytyś i hospodu! chozu pokłonytyś usim swiatym muczennykam i Sw. Warwari!

Popadia. Dobre, dobre oto dobre, ja sama z sela, to jest lzydła na село ne dawno... ty ne z Borszczahiwki?

Hapka. Ni serdynko!

Popadia. Ot za te lublu was duże wsich selskich ludej chrestianskich, szczo wże prosto nabożnyi po duszi swiatoi... slawa bohu ot pry toj rozpusti szczo po horodach, chot' by i tut nawet, wy ledny szcze dereweński czestnyi chrestiane.... majete i wiru, lubow w serci, szczyrost' wże bez licemeria! u nas wse tut strach łukawyj narod, strach, strach jakaja rozpusta ne dowedy boże! taż to jak ja czasom dywłus na narod cej to aż serce bołyt' szczo win lyne, propadaje od swojej rozpusty!..... zle horyt' w niomu kłubamy w seredyńi samoj aż pałaje z nioho! u was w setach łuczszje i jej bohu prawda! jest' nabożnost', odkrowennost' i usłuźnosti ochota, szczyre myłe serce e! skaży meni to ty pewno bohomołka?

Hapka. Ta wono tak prosza pani *(wzdycha):* chotiła by pomołytyś niby tak wże razem!

Popadia. Dobre, dobre serce, mołyś, mołyś nechaj boh pomożyt' bohorodycia swiataja, czysta, neporoczna tobi i wsim ludiam dobrym.... nechaj daje wam nebesnoje carstwije tam u nebi razem z swymi anhelamy cheruwynamy, prepodobnymi swiatymi....

Hapka. Spasybi pani spasybi, nechaj hospod' boh meni daje i wam pani szczastia i zdorowia i wsim i wsim wsioomu switu szczo

Голосіння

16

Ой, моя сестричко, моя Ясоно, моя квіточко,
моя щедришечко, моя порадице, моя заступ-
нице! Та чого ти на нас рознівалася, та на-
що не ти покидаєш нас, моя сестричко, та
чим же ми тоді не дрогодили?! Ми не за
тобою пикливалися, та чим же від тебе цього
не подали, моя сестричко! Ох, та куди ти
від нас ідеши, та куди ти нас покидаєши,
моя золото моя заступнице... Ох! моя се-
стричко, та де же твої дівки і додрали,
та де не твої друзьєчки із світилами?
Ох! та куди же нам це весілля здалося
таке смутне та не веселе? Та де же ті
музики, щоб не грають, та де не обиваєчки, що
не співають?! В людей на весіллі все родина
весела гуляє, танцює, співає та одне одного
звеселяє, та розважає... Ох! та встань, та
подивись які твої обиваєчки смутні та неесе-
ли. Вся родина перед тобою, та вона смутна
та невесела... Та вони не співають, та вони
не щеверуть, не танцюють, наші не звеселя-
ють, а смутні та слізючки втирають! Ой,
моя сестричко, та чого не ти не обиваєши
до мене ні одним словом?! Я не до тебе дала-
каю, я не до тебе припадаю, я не тоді розказую,
я не приказую, а ти захищалася та не проби-
вши до мене ні словечка... Ох! встань та поди-
вишся, яку тоді хату зродили смутну та не-
веселу! Та чим же знали, чи гадали, що тебе в
такій так рані відпобачимо! Та там немає
ні дверець ні віконця, та туди не і витез не
повіє, та там і сонечко не загіє!

і на тій "Львівській" і на Кошик Копишак і на мід-
них підківках, драйовкою Смильці і Звоздишкю
Звогті.

Загадки

- 28. На одній постелі дванадцять квіток
світлих (сніг)
- 29. Вквіт у воду, сохне, а вквіт у тиг, мове (віск)
- 30. Муха, муха, по пері, зорю ще і окрасю
хліба (сиріт, сиріт, сиріт, сиріт, сиріт, сиріт)
- 31. Поле не ширше, всієї не циніansi, набух
з рогами (тедо, мисирь, зорі)
- 32. Взимку мідям слухати, а взимку зуби
судити (сани)
- 33. Стоїть богка вим. без верони (сиріт)
- 34. Стоїть хлівець покем овець і один баранець
(крапань)
- 35. Годує воду неч, хев селюдо воду, під
притіткою копує, а як цуре, то і помеш
кві не сбралляють (воріт)
- 36. Алля мая, броси яглає, а як зстане, то
і кеб і гоубані (шля)
- 37. Стоїть богка хліта ніл такою нахриг
(масівка)
- 38. Під ділом березом обрата айно лепит
(людя)
- 39. Їшли дівки вночі, загубили кючі, мш
слізь багиле, сонце вкрам (роса)
- 40. Без сокири, без тилки на річці мисюки
моєш ит (шорз)
- 41. Іду, іду, кели сиду. Річу, річу, кели
крові (шорз)
- 42. Стоїть хлітлик на стовпикю. Кши-
рик, мовко подзобане. (наперток)
- 43. Двє кільця, двє конца, посередині, звідик
(подица)

Малюнок 31.

ЗМІСТ

Список скорочень	3
Навіщо потрібно джерелознавство гуманітарній науці? (Замість передмови)	4
Розділ 1. Донаукова стадія збирання фольклору та її давньоукраїнський варіант	5
Розділ 2. Сучасна збирацька (польова) фольклористика	
Розділ 3. Текст фольклорного твору, фіксований у джерелі	
Розділ 4. Класифікація фольклорних джерел і операції з ними	
Розділ 5. Фольклорний архів – в ідеалі та в суворій дійсності	
Розділ 6. Друковані джерела. Фольклористична бібліографія	
ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	
ПОСИЛАННЯ	
МАЛЮНКИ	

*Навчально-методичне
видання*

Станіслав Росовецький

**Джерелознавство.
Методична розробка для студентів-фольклористів**

Комп'ютерна верстка О. Росовецького

Підписано до друку 26 квітня 2018 р. Формат 60X84/12
Обл.-вид. аркушів 2,5. Наклад 50 прим.
Замовлення № 6

ФОП Росовецький-Гіндіч О.С.

Свідоцтво Державного комітету телебачення і
радіомовлення України № 4861, серія ДК
від 10.03.2015 р.

01054, Київ-54, а/с 42

www.facebook.com/selenapress

selenapress.kiev@gmail.com